

докторант Даниела Георгиева

Даниела Георгиева е докторант към Международно висше бизнес училище – Ботевград. Научните ѝ интереси и професионална реализация са в сферата на счетоводството и финансите. Обект на изучаване от докторантката е счетоводното отчитане дейността на предприятия, извършващи иновационна дейност. Даниела се интересува от организацията и отчитането на нематериални активи в процеса на научноизследователска и развойна дейност. В процеса на своята изследователска и научна дейност тя участва в международни и национални научни конференции в различни университети в страната и чужбина.

Даниела Георгиева

РАЗВИТИЕ НА ИНОВАЦИОННАТА ТЕОРИЯ ОТ КРАЯ НА XVIII В. ДО НАЧАЛОТО НА XXI В.

Икономическият растеж по своята същност представлява специфичен аспект на поведение на икономическата система, характеризиращ се с разширяване на мащабите и/или увеличаване броя на елементите на системата, базирано на продължителното нарастване на произведеното количество стоки и предлаганите услуги. Икономическият растеж е показател за конкурентоспособността и стабилността на дадена страна. Отразява възможността на съответната държава да удовлетворява нуждите на своето население чрез постоянно снабдяване на гражданите ѝ със стоки и услуги с обществено значение.

Съществуващите теории за икономически растеж са базирани на взаимодействието и причинно-следствената зависимост между демографски растеж, формиране на капитал, технологични промени и внедряване на иновации в административните и културни центрове. Без претенции за изчерпателност и задълбочен анализ ще бъдат разгледани основните теории за икономически растеж в качеството си на основополагащи появата и развитието на концепциите за научноизследователската и иновационната дейност. В допълнение ще бъде направен опит да се определи състоянието и прогресът на пазарната политика на България в сферата на науката и иновациите преди и след присъединяването на страната към Европейският Съюз.

СВЕТОВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ШКОЛИ И ТЕЧЕНИЯ

От 70-те г. на XVIII в. до 80-те г. на XIX в.

Идейната насоченост в областта на икономическото развитие, споделяно от представителите на класическата школа от 18-19 в., се свързва преди всичко с възгледите на шотландския социален философ **Адам Смит** (1723 г. – 1790 г.).

В своя труд „Изследване на природата и причините за богатството на народите“¹ (1776 г.) Смит стига до извода, че националното благоденствие на всяка страна е в пряка зависимост от целия ѝ обем производство и търговия, представляващо съвременното разбиране за brutния вътрешен продукт. Използването на земята, разделението на труда в манифактурата и натрупването на капитал са генератор на общественото производство. Адам Смит свързва икономическия растеж с трудовата теория за стойността и пазарните връзки. При анализа на дълбоките пластове на човешката психология, социалният индивидуализъм и личностен егоизъм, паралелно допълнен от моралните чувства и потребности на субектите, А. Смит стига до заключението, че човек по естествен начин спомага за растежа на производствените сили и благосъстоянието на нациите. Той посочва, че ненамесата на държавата в стопанската система, „невидимата ръка“² и свободната конкуренция са основни предпоставки за развитието на производствените сили и икономическия растеж. Свободният пазар, в който потребителите са господари, по-успешно регулира трудово-пазарните отношения, отколкото, каквито и да са наложени от властта правила, които най-често дават резултат точно обратен на целта, за която са измислени³. Виждането на А. Смит за ролята на държавата в икономическите процеси не е насочено в посока на нейното изключване, а по-скоро към ограничаване на властта и минимализиране на държавните разходи. Държавата притежава неотменими функции по поддържане на отбранителната мощ и вътрешния ред, строежа на инфраструктури и насърчаване на образованието. При изпълнението на посочените функции държавата трябва да осигури автономна пазарна икономика, както и да не предприема действия, с които да противодейства на естествения ход на икономиката.

За А. Смит повишаването на производителността на труда и икономическия растеж се свързват преди всичко с необходимостта от подобрения, концентрирани в сферата на земеделието. Като цяло, усъвършенстването на производителната сила на полезния труд зависи от по-развитата сръчност и точност в действията на работника, както и от подобряване на материално-техническата ба-

¹ В съдържателен аспект трудът на Адам Смит е изграден от пет книги. Насочеността на първата книга е свързана с разпределението на труда и пазара, теориите за стойността, същността на парите, цената, работната заплата, печалбата и рентата. Втората книга анализира въпросите за капитала и възпроизводството на обществения продукт. Обект на изследване в третата книга е икономическата политика, разглеждана като за нарастване на богатството. Четвъртата книга разглежда теориите за стопанската политика. В петата книга авторът отправя критики към слабите страни на феодалната данъчна система, посочвайки принципите, които според него следва да изградят капиталистическата данъчна система.

² А. Смит обяснява „невидимата ръка“ като естествен процес, формиран от личните интереси и цели на индивида да максимизира своите доходи. В резултат на това индивидите по естествен път подпомагат за обществената акумулация на богатството.

³ Бътлър, И. 2010, Адам Смит: Въведение, Институт за радикален капитализъм „Атлас“, с. 42.

за, с която той работи.⁴ **В тази насока ще бъдат разгледани идеите на Адам Смит относно необходимите разходи за образование и земеделски подобрения.**

За развитие на производството следва да са налице три основни компонента – земя, работна ръка и средства на труда. Между посочените компоненти съществува взаимозависимост. Тя се изразява по следният начин – разпространението и усъвършенстването на манифактурата и средствата на труда са възможни само в резултат на разпространението и усъвършенстването на земеделието. По повод на това взаимодействие в труда си „Изследване на природата и причините за богатството на народите“ А. Смит посочва и три основни класи от населението, за които се смята, че допринасят пряко или косвено за годишния продукт на земята и труда на дадена страна. В първата група са включени поземлените собственици, втората класа представлява класата на земеделците, арендаторите и селскостопанските работници, докато третата е така наречената непроизводителна класа, чиито представители са главно търговци и занаятчии. В теорията на А. Смит обществото не се отъждествява само с тези класи. Той приема, че населението е изградено от различни групи и слоеве, но поземлените собственици, земеделците и непроизводителната класа се отличават с първична форма на доходи, докато доходите на останалите групи са вторични. **За първичен източник на вторичните доходи А. Смит посочва работната заплата, рентата и печалбата.** Той определя **работната заплата**, като трудов доход на работника и цена на труда, продаден на капиталиста. Според него тя е в пряка зависимост от пазарният механизъм. В този случай пазарният механизъм е посочен като стабилизиращ фактор, оказващ благоприятно въздействие върху работната заплата и демографските промени. **Печалбата** се разглежда от А. Смит в два варианта, очертали теоретичната рамка, върху която последващите икономисти дефинират понятието. В първия вариант печалбата е част от стойността на продукта на труда и всеобщ първоизточник на капиталистическият доход. В случая тя се разглежда като разлика между добавената стойност от труда на работника и работната заплата. Когато печалбата се формира от рента, тя представлява остатъчната стойност след изплащане на рентата. В този вариант А. Смит не отъждествява печалбата с работната заплата. Във втория вариант печалбата се определя като резултат от производителната сила на капитала. **По повод рентата А. Смит развива четири нейни варианта.** В първия рентата се представя като нетрудов доход, удържа от стойността на продукта на труда. Във втория вариант тя е естествено възнаграждение от използваната земя. Третият вариант определя рентата в качеството ѝ на монополна цена. Рентата в четвъртият вариант е излишък от природното богатство.

За А. Смит трудът на непроизводителната класа способства за възстановяване само на капитала, предоставящ им заетост, заедно с обичайната печалба, резултат от капиталовложението. В следствие на това **разходите, които са необходими за издръжката на непроизводителната класа само удължават съществуването на собствената си стойност, без да произвеждат нови разходи.** Смит оценява подобен вид разходи като **безплодни и непроизводителни.** Трактовката му следва логиката, че колкото по-малък е делът на непроизводителното общество, толкова по-бързо ще расте общественото богатство. Въпреки това А. Смит не подценява ролята и значението на непроизводителното съсловие, посочвайки че непроизводителната класа е полезна за останалите две класи.

⁴ Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат, с. 661.

Земевладелците са притежатели на основното средство за производство – земята. За поземлените собственици Адам Смит лансира идеята, че допринасят за годишния продукт на дадена страна на база разходите, които правят по повод подобряване и поддръжка на земята, постройките, отводнителни работи, оградите и други мелиорации. На тази основа се получава възможност с един и същ капитал поземлените собственици да увеличат добива си и следователно да заплатят по-голяма рента. По същество увеличената рента може да се разглежда в качеството си на лихва или печалба, която земевладелеца получава за направените разходи и вложения капитал с цел подобряване на притежаваната от него земя. А. Смит определя подобен тип разходи като **поземлени разходи**.

Класата на земеделците, арендаторите и селскостопанските работници е производителната класа. В широк аспект тя допринася за годишния продукт на дадена страна чрез **първоначалните и годишните разходи** за обработване на поземлените терени. Първоначалните разходи са необходимите средства за закупуване на земеделски оръдия, добитък, семе за посев, както и необходимите средства за издръжка на семейството на арендатора, ратаите и добитъка по време на първата година от арендата. В групата на годишните разходи А. Смит посочва необходимите годишни средства за покупка на семена, поддръжка на земеделските оръдия, както и годишната издръжка на ратаите и добитъка. **Според А. Смит съвкупността от първоначалните и годишните разходи образува така наречените производителни разходи**. В състава на производителните разходи се включват и необходимите поземлени разходи за подобряването на земеделският имот. Всички останали разходи, извън тези класификации, А. Смит определя за непроизводителни.⁵

Като изследва капиталовложенията и инвестициите на разглежданите вече класи, А. Смит стига до заключението, че **само малка част от капитала на земеделците и арендаторите се заделя за подобрения**. По тази причина когато има инициатива за модернизиране, то подобренията на земеделците и арендаторите се осъществяват с по-бавен темп от тези при земевладелците. Основна причина е наличието на рента. Наред с това, земевладелците също са демотивирани да осъществяват подобрения. Основание за ниската степен на техническо обновление е както необходимостта от повече капитал, така и влиянието на фактори като размера на земята и необходимостта от обучение. По повод размера на земята съществува следната зависимост – по-голяма площ, по-малко свободно време. Нуждата от обучение А. Смит обяснява със следното твърдение: „рядко се случва едър земевладелец да прави големи подобрения...когато установяването на законност и ред му дава свободно време за подобна инициатива, често му липсва склонност и почти винаги необходимото умение”⁶. В литературата се застъпва виждането, че концепцията на А. Смит характеризира „**техническият напредък**”, като **фактор увеличаващ „количеството труд”, който може да бъде реализиран от един и същ брой работници „със сравнително по-нисък темп в земеделието, отколкото в промишлеността”**⁷.

Вижданията на А. Смит за ролята на образованието са свързани преди всичко с нуждите на търговията. Тук **знанието се представя в качеството му на своеоб-**

⁵ За повече информация виж: Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат, 648-652.

⁶ Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат, 374-375.

⁷ Шумпетер, Й., История на икономическия анализ от 1790 до 1870 година, Т. 2, С., Прозорец, с.314.

разна инфраструктура. Изходна точка в съжденията е тезата, че разделението на труда води до нежелани социални, умствени и военни последици. **Еднообразието на застоялия живот, счита А. Смит, по естествен път способства за ограничаване на човешката изобретателност.** В следствие на ежедневното съсредоточаване на силите и вниманието на работната ръка върху повтарящи се дейности и прости операции се ограничават възгледите и интересите на хората. Поради тази причина целта на образованието е да редуцира негативните ефекти на този процес. Значението и важността на образованието се обосновава и със следната мисъл: „**човек, който не употребява както трябва човешките си умствени способности, е по-достоеен за презрение от страхливеца и изглежда осакатен и деформиран**”⁸.

Смит разделя образованието в две категории: 1) образование на младите, и 2) обучение на хора от всички възрасти. На тази база той разпределя и съответните институции, тяхната роля, цел и необходимите за обучението разходи.

Образованието на младите се свързва с обучението, предлагано в училищата и университетите, или както А. Смит сам ги нарича „обществените фондации”. Анализите са насочени към източниците на възнаграждение на преподавателите в двете институции, обвързвайки ги със съответните стимули и последствия, които те поражда. Основната теза е, че работната заплата представлява единственият трудов доход, част от продукта на труда, и следователно, естествено възнаграждение за трудещият се. За естествен източник за издръжка на учебните заведения философът посочва платените хонорари и такси от крайните потребители в лицето на учениците и студентите. В резултат, основната част от преподавателските възнаграждения също се формира на база изплатени такси и хонорари. Нецелесъобразно, според А. Смит, е доходите на преподавателите да бъдат изплащани от сумата на общите държавни приходи. Необходимите средства за издръжка на тези звена следва да се генерират от някои местни или провинциални доходи, от рентата на някой поземлен имот, или от лихвите от капитала, отпуснат от самия владетел или частен дарител за нуждите на съответната обучителна институция. **Благотворителните фондации и даренията оказват негативен ефект върху участниците в учебния процес и качеството на обучение.** Докато конкуренцията и възможността учениците или студентите свободно да избират своите преподаватели и учебни институции имат противоположен ефект.

В труда си А. Смит прави още едно разграничение, оценявайки качеството на образованието сред „знатните и състоятелни хора” и „простия народ” в дадено цивилизовано и търговско общество. Застъпва се твърдението, че „знатните и състоятелни хора притежават достатъчно време за придобиването на всяко умение, което може да им спечели обществено уважение или да ги направи достойни за него. При това, знанията, на които знатните и състоятелни хора посвещават по-голямата част от своя живот, не са прости и еднообразни като знанията на „простия народ”. По-голяма част от тези компетенции са извънредно сложни и от такова естество, че напрягат повече главата, отколкото ръцете”⁹. Следователно знанията и компетенциите са развити предимно сред представителите на знатното общество. Органът, който според А. Смит следва да разпространи образованието и сред „простия народ”, е държавата.

⁸ Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат, с. 762.

⁹ Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат, с. 759.

Нейните дейности трябва да улеснят и насърчат народното образование. За изпълнение на така поставените задачи правителството следва да създаде във всяка енория или окръг начално училище, където децата да могат да се обучават срещу толкова умерена такса, че да е поносима дори за обикновен работник. Възнаграждението на учителят да се заплаща отчасти, но не напълно от държавата. В противен случай учителят би занемарил своята работа и отговорност. Друго предложение на А. Смит е държавната власт да поощрява усвояването на геометрията и механиката, като дава малки награди и отличия на децата на „простия народ“, които са се проявили в тях. Държавата може да задължи народа да усвои тези най-важни предмети, като нареди всеки да бъде подложен на изпит или стаж по тях, преди да получи правото да постъпи в някой цех или да започне някакъв занаят в село или град¹⁰.

Като се излезе от синтезираното представяне на възгледите на Адам Смит, може да се направи изводът, че в основата на неговата концепция за увеличаване богатството на народите с основополагащо значение са два фактора. Първият е свързан със сръчността на работната сила, която е в пряка зависимост от разделението на труда. Докато вторият е свързан със съотношението между производителния и непроизводителния труд, подчинен на натрупването на капитала. В допълнение на вече казаното може да се посочи, че степента на образование и техническите подобрения са допълнителни условия за естественото функциониране на икономиката.

Сред най-видните представители на класическата политическа икономия и последовател на икономическото учение на Адам Смит е английският икономист **Дейвид Рикардо** (1772 г. – 1823 г.). Анализирайки положителните и отрицателните аспекти в теориите на своя предшественик А. Смит, Рикардо доразвива и усъвършенства трудовата теория за стойността, учението за капитала в качеството му на натрупан труд, проблемните аспекти на парите и паричното обръщение, количествената теория на парите, формулира принципите на сравнителните разходи и сравнителните предимства в международната търговия. В основата на неговите анализи са заложили принципът на методологическия индивидуализъм и принципът на хипотетично-дедуктивния механистичен подход.

От една страна възгледите на Д. Рикардо се базират на концепцията, че в **дългосрочен план поради изчерпване на необходимите природни ресурси икономическият растеж ще спре и икономиката ще се окаже в „стационарно състояние“**. От друга страна, той приема, че стационарното състояние на икономиката има временен характер, който в следствие на свободната търговия, отворената икономика и икономически либерализъм ще допринесе за уравнивяване в търговския баланс на държавите за дълъг период от време¹¹.

Основанията за това твърдение произтичат от теорията на Д. Рикардо за разпределението на националния доход, в която се акцентира върху класовото разпределение между представителите на земевладелците, притежателите на капитала и работниците. **В своята теория Д. Рикардо приема, че доходът на отделните класи не представлява стойностно-образуващ фактор, а е производна част от вече създадената трудова стойност.** На тази база той изследва количествените закономерности и зависимости между **трите вида доход, представени под формата на**

¹⁰ Пак там, с. 760.

¹¹ За повече информация виж: Кьосева, Н., Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация, С., УИ НБУ, 119-141.

работна заплата, рента и печалба.

Работната заплата като заплащан труд е част от стойността на количеството блага, които работникът потребява за неговото лично съществуване и това на семейството му. По същество, работната заплата е „естествената цена” на труда и е в пряка зависимост както от предлагането и търсенето на работна сила, така и от цената на стоките, за закупуването на които тя се изразходва. Тенденцията е към правопрпорционална взаимовръзка между работна заплата и стойността на стоките и продуктите, и обратнопропорционална зависимост между демографските промени и цената на труда.

Д. Рикардо приема, че **печалбата** представлява част от стойността над работната заплата, която се намира в обратнопропорционална зависимост от обема на възнаграждението. В ролята си на удръжка от размера на работната заплата, печалбата е и основен мотив за движението и натрупването на капитала. За разлика от своя предшественик Адам Смит, Д. Рикардо определя рентата и лихвеният процент в качеството си на производни от печалбата видове доход. Съществуващата тенденция към спадане на нормата на печалбата се отразява неблагоприятно върху натрупването на капитала и следователно върху икономическия растеж като цяло. **В литературата се споделя виждането, че Д. Рикардо, а в последствие и Карл Маркс, първи извеждат идеята за допълнителен доход под формата на печалба, имаща временен характер, и формирана от първото въвеждане в икономическия процес на ново подобрене (иновация).** Смята се, че подобна печалба мотивира процеса на механизация¹².

Рентата в Рикардовата концепция представлява вид свръхпечалба над средната печалба на капитала. При нейната оценка следва да се започне от концепцията за намаляващото плодородие на почвата. Съжденията са насочени към идеята за ограничеността на земята. Това в даден момент е причина обработката на земя да се насочи от най-плодородните към второкачествените и по-неплодородни земи. Печалбата от неплодородните терени не произлиза от събираната рента, а само от средната печалба от вложения в обработката труд. В резултат на това, количеството произведена продукция от неплодородните земи намалява, докато стойността на самата продукция се увеличава. Общото увеличаване стойността на продукцията по естествен път води и до увеличаване размера на рентата, присвоявана от поземлените собственици. По този начин Д. Рикардо тълкува процеса на преустановяване на капиталовложенията и намаляващия икономически растеж, като изразява негативно мнение към общото повишаване на рентата.

По повод механизацията в производствения процес Д. Рикардо свързва икономисващата труд машина с облагодетелстването на всички социални класи в качеството им на потребители на създадения краен продукт. Въпреки това, основният акцент е за **негативния ефект от механизацията в посока намаляване на фонд работна заплата.** Аргументацията се базира на идеята, че в счетоводния баланс на дадено предприятие **новоизобретена и въведена в производството машина следва да се посочи като част от „надничарския” капитал.** По този начин основният капитал остава непроменен, а „надничарския” капитал се трансформира в технологичен. **Въвеждането на новата машина се свързва и с отчитане на по-голяма печалба и повишаване на конкурентоспособността.** Тези положителни аспекти

¹² Шумпетер, Й., История на икономическия анализ от 1790 до 1870 година, Т. 2, С., Прозорец, с.385.

имат временен характер и биват минимизирани от действията на конкуренцията. Като следствие се предвижда спад в цените на стоките, постоянно намаляване на спестяванията и на фонд работна заплата. Поради тази причина **прилагането на технически нововъведения и усъвършенствания по мнение на Д. Рикардо оказват само временно влияние върху намаляващата производителност на земята. В заключение, той посочва, че механизацията и модернизацията увеличават размера на диференциалната рента, намаляват дела на труда в националният доход и оказват неблагоприятното въздействие върху натрупването на капитала.** Някои автори поддържат тезата, че в така предложената концепция не се анализира ефекта от производствената експанзия в следствие на механизацията. Също така не се разглежда и възможността спадането на цената на консумираните стоки да се превърне във фактор, увеличаващ спестяванията¹³.

Направеният ретроспективен преглед показва, че класическите възгледи за технологичния напредък се изграждат върху доктрините за ефекта от модернизацията и обновлението на машините върху поземлената рента и работните заплати. Тази концепция е подложена на остри критики от редица автори заради невъзможността да се анализира технологичния напредък в рамките на икономическата система като цяло. **Въпреки, че въпросите относно техническото усъвършенстване и модернизация не са разгледани детайлно от Адам Смит и Дейвид Рикардо, техните възгледи и идеи определят аналитичната рамка, която следващото поколение икономисти от началото на 19 век използват в разсъжденията си по повод мястото, ролята и значението на техническия прогрес.**

Друг автор, доразвиващ проблематиката, свързана с технологичната модернизация и иновациите, е **Карл Маркс** (1818 г. – 1883 г.). Методологически обществено-икономическите и политически възгледи на Маркс се основават на диалектическите виждания за обществените промени, критичния анализ на развитието на капитализма, както и научната абстракция, съчетани с материалистичната интерпретация на историческото развитие на човечеството. Теоретичните обосновки се базират основно върху класовото делене на обществото и класовите борби. Според К. Маркс класите се появяват след възникването и преразпределението на частната собственост. На тази основа той разграничава класово общество (робовладелско, феодално и капиталистическо) и безкласовото общество (първобитно-общинно и комунистическо) като основни обществено-икономически строеве, исторически формирани в човешкото развитие. В класовото общество политическата власт е концентрирана в ръцете на господстващата класа, представена от страна на робовладелци, феодали и капиталисти, които са собственици на всички средства за производство. К. Маркс посочва, че капиталистите са експлоататори на пролетарската класа, представена от работническото съсловие, което се състои от свободни хора, т.е. хора без собственост. Този обществен строй, базиран на частната собственост върху средствата за производство и експлоатация на наемен труд, К. Маркс нарича капитализъм. Класовото разделение между капиталисти и пролетариат има временен характер. В следствие на антагонистическите отношения, в които се намират двете съсловия се очаква „пролетарската революция”. Като резултат от революцията К. Маркс предвижда капитализмът да бъде заменен от друг социален строй, изграден от безкласово общество и производство без частна собственост.

¹³ Шумпетер, Й., История на икономическия анализ от 1790 до 1870 година, Т. 2, С., Прозорец, 422-425.

В теоретичната обосновка на К. Маркс е посочено, че производственият процес е от първостепенна важност за икономическото развитие на всяко общество и приема, че разпределението, размяната и потреблението са фактори с второстепенно значение. Градивен аспект на Марксистката икономическа система е тезата, че „не е важно какво се произвежда, а как се произвежда”. Начинът на производство от своя страна се обуславя от единството на производителните сили (оръдията труда) и производствени отношения. Производителните сили непрекъснато се усъвършенстват на база технологичния прогрес. На определен етап от този процес се създават производствени отношения, които са в пряка зависимост от степента на развитие на производителните сили. Новите производителни сили изискват нова форма на производствени отношения, което представлява предпоставка за обособяването на нови социални класи. Тогава настъпва периода на социална революция. В резултат на въздействието на антагонистичните сили се стига до промяна не само на типа производствени отношения, но и на идейно-институционалната надстройка на обществото. В понятието обществена надстройка К. Маркс включва широкото разнообразие от прояви на политическата, културна и нематериална сфера на обществения живот, които са в пряка зависимост от икономическите организации на обществото. Поради тази причина всяка икономическа система създава такива видове философии, религии и изкуство, съответстващи на икономическия ред в даденото общество.

Съществен принос на Карл Маркс в развитието на иновационната теория са идеите му за капиталистическата печалба, базирана на „технологичната” безработица. В своите трактовки К. Маркс възприема тезата на класиците, че трудът е източник на стойността, доразвивайки на тази основа теорията си за принадлежната стойност¹⁴ в качеството си на базисен източник за капиталистическа печалба. Той посочва, че основна цел на капиталистическото производство е производството заради печалба, а основна цел на капиталистите е увеличаване на принадлежната стойност и следователно максимизиране на печалбата. Нормата на принадлежната стойност проявява тенденция към изравняване между отделните сектори в икономиката. Това преразпределяне на принадлежната стойност между различните индустрии е съпътствано от уеднаквяване на нормите на печалбата. Уеднаквяването важи за цялата икономика¹⁵, което принуждава отделният капиталист да добавя средства към постоянния си капитал, вместо към променливия¹⁶, който всъщност е източникът на принадлежна стойност.

¹⁴ Разбирането на принадлежната стойност Маркс обяснява с двойствения характер на стоката работна сила, изразен в способността ѝ да създава два вида стойности – потребителна и разменна. Новосъздадената потребителна стойност притежава способността да превишава цената на стоката работна сила, изразена в работната заплата. Това превишение Маркс третира за принадлежна стойност, присвоявана безвъзмездно не от работника, а от работодателя капиталист. Продължавайки своите анализи в сферата на принадлежната стойност, Маркс достига до изводите, че само работната сила е основен източник на този вид стойност.

¹⁵ Нормата на печалба представлява отношението между принадлежната стойност и общия капитал.

¹⁶ Маркс разделя капитала на постоянен (C) и променлив (V) от гледна точка на създаването на принадлежна стойност. Той разглежда постоянният капитал като част от общия капитал, но за разлика от общия капитал постоянният капитал не създава принадлежна стойност, а само прехвърля стойността върху произведения краен продукт. Като цяло постоянният капитал се състои от машини, производствено оборудване, инструменти и суровини. Променливият капитал от друга страна е капиталът, изпълнен във функциониращата работна сила, изразен чрез разходи за работна заплата.

К. Маркс застъпва тезата, че под натиска на конкуренцията капиталистите са принудени да внедряват нови по-производителни технологии (с цел намаляване на работната заплата) или да увеличат продължителността на работния ден (с цел увеличаване на принадлежната стойност). К. Маркс посочва, че поради натрупване (акумулиране) на капитал, капиталистите инвестират по-голямата част от печалбата си в технологичен капитал. Това явление се свързва с нарастването на ролята на машините в производството. В случая **живият труд се комбинира с увеличеното предлагане на по-ефективно и високо производствено оборудване, което е и причина за ръст в обема на стоките за крайно потребление.** По този начин производителността на труда се увеличава, увеличавайки стойността на постоянния капитал, но и същевременно намалявайки тази на променливия капитал и съответно на нормата на принадлежната стойност.

Придържайки се към тази идея К. Маркс акцентира върху ефекта от подмяната на работната сила с нови машини, плод на техническата продуктивност на човечеството. **В следствие на технологичната модернизация в производството се стига до намаляване работната заплата, увеличаване на миграцията на работна ръка и намаляване покупателната способност на масите.** Намаляването на размера на средната работна заплата се свързва с увеличението на относителния дял на постоянния капитал, при което техническият прогрес не следва да се смята за фактор, минимизиращ неблагоприятните икономически последици в дългосрочен план. **За отрицателни последици се посочват изравняването на средната работна заплата с минималната издръжка за живот на работника, както и нарастващата тенденция към съкращаване на работни места, което от своя страна се посочва като причина за формирането на така наречената от К. Маркс „резервна армия на труда“.** „Резервната армия на труда“ представлява допълнителен фактор, потискащ нарастването на работната заплата и формирането на допълнителна принадлежна стойност. В заключение може да се посочи, че капиталистическата система във вижданията на К. Маркс се определя като ограничител на потреблението на стоки от страна на пролетариата, което води до излишък на продукцията и свиване на икономиката като цяло. Този процес води до появата на т.нар капиталистическа криза в случаите, когато господстващата класа не е в състояние да продаде вече произведената продукция. Резултатът е свръхпроизводство, базирано на намалената покупателна способност на масите, а от там и спад в консумацията. Изходът от това икономическо състояние е „пролетарската революция“.

В областта на знанието К. Маркс застъпва идеята, че **капиталистическото общество само по себе си е ограничителен фактор за развитието на науката.** Предвижданията на К. Маркс са, че в следствие на пролетарската революция и появата на нов социален строй ще се осигури простор за развитието на знанието и ще се осигури възможност за по-рационалното организиране, функциониране и развитие на производството. На тази основа се обосновава значимостта от прилагането и развитието на знанието в сферата на технологиите и производствените нововъведения. В литературата се изразява мнението, че „разгръщането на научния процес в бъдещ период би довел, според логическите предвиждания на Маркс, до достигане на критична маса, върху основата на която всички обществени дейности могат пряко да се превърнат в експериментално поле за науката. В резултат, науката ще стане основа за съзнателно и планомерно регулиране на обмяната на веществата между човека и природата. Пълното ѝ разгръщане и признаване в следствие би пре-

дизвикало нова научно-техническа революция”¹⁷.

Изложеното дава основание да се направи изводът, че К. Маркс е защитник на тезата за механизацията в качеството ѝ на трудоспещяващ фактор, допринасящ за спада в жизненото равнище на работническата класа. Въпреки това, в своите възгледи и теоретични постулати той отделя по-голямо внимание от своите предшественици на ролята и значението на технологичния прогрес върху производството, печалбата и икономиката като цяло. По този начин Маркс очертава проблематиката и дава насоки за последващо изследване на характера и ефекта от производствените нововъведения.

В предлаганите теоретични концепции на икономическите школи в края на 18 и началото на 19 век икономическият растеж се анализира на база взаимовръзката труд-капитал. Въздействието на техническия прогрес и натовареността на производствените мощности не се отчитат, поради което не е извършван детайлен и задълбочен анализ на тяхното приложение и ефект. Глобалното политическо, обществено и икономическо развитие предопределят нуждата от изясняване на резултатите от въздействието на науката и технологиите върху икономическата система.

От 80-те г. на XIX в. до 40-те г. на XX в.

Силен тласък в посока изследване и развитие на иновационната теория представляват разработките на Йозеф Алоиз Шумпетер¹⁸ (1883 г. – 1950 г.), направени през 30-те години на XX век. Най-характерната особеност на предложената от него новаторска теория е, че тя противоречи на предходно възприетите постулати за икономически растеж и механизация в производството. Следва да бъде посочено, че Й. Шумпетер е сред първите икономисти, които поддържат идеята, че въвеждането и разпространението на нови технологии, стоки и услуги, стимулират икономическото развитие и просперитет. В литературата се приема, че Й. Шумпетер е основател на модерната теория за икономическия растеж, както и на иновационната теория като цяло^{19,20}. Според Й. Шумпетер икономическият растеж представлява поредица от качествени промени с иновационен произход. В книгата си „Теория на икономическото развитие” от 1911 г. Й. Шумпетер определя иновациите като „нови комбинации” на съществуващи ресурси в следствие на които:

- въвеждат се нови продукти или качествено се изменят вече търгувани на пазара стоки;
- използват се нови производствени методи или се променя търговското приложение на съществуващ продукт;
- усвояват се нови пазарни ниши за реализация на продукцията, като продуктът се предлага на пазар, на който до момента не е имал достъп, или се лансира в напълно нов производствен отрасъл;

¹⁷ Балабанов, И. Глобалните проблеми на съвременността и методология на Карл Маркс Ч. 2 // Икономическа мисъл, кн. 6, 2008, 6-9.

¹⁸ Представител на Австрийската икономическа школа. Научните му интереси са насочени в областите, свързани с методологията и историята на икономическия анализ, теория на икономическата динамика и концепцията за общественото развитие.

¹⁹ Trott, P.1998, Innovation management and new product development, Financial Times, Great Britain, Prentice Hall, p.6.

²⁰ Георгиева, Т. 2006, Планиране на иновациите, В.Търново, Абагар, с.13.

- въвеждат се нови източници за доставка на суровини;
- откриват се нови начини за организация на производството и изменения в отрасловата структура.

В технологичен аспект Й. Шумпетер определя иновацията не само като средство за „революционизиране техническия хоризонт на производителите”. Той представя още една гледна точка, обвързвайки иновацията с изменение на „комбинацията от фактори в рамките на постоянни производствени функции”. Той приема, че в цялостната концепция важна роля следва да бъде отредена на взаимовръзката между иновации и развитие. Под понятието развитие в широк смисъл Й. Шумпетер разбира такъв вид промени, които са инициирани „вътре” в икономическия живот, а не „извън” него. В по-тесен смисъл това е спонтанна и непрекъсната промяна, водеща до нарушаване икономическото равновесие, чрез използването на „нови комбинации”, базирани на иновации, основополагаща роля за осъществяването на които Й. Шумпетер отрежда на предприемача.

Концепцията за предприемачеството е гравивна част от цялостната теория за иновациите на Й. Шумпетер. Поради това в ранните си разработки²¹ той отделя важно място на ролята на отделният предприемач-иноватор. Теоретичните му възгледи обаче са коренно различни от вижданията на неговите предшественици. При тях предприемачът се разглежда само в качеството си на собственик на капитала, отделен от цялата икономическа теория. В идеите на Карл Маркс капиталистът е експлоататор, което предопределя отрицателната обществена нагласа към дейността на иноватора. Негативното отношение към предприемача може да се проследи исторически много преди Карл Маркс. Някои автори свързват представата за отрицателния образ на предприемача с писанията в Стария завет и Християнското учение за богатите²².

Алфред Маршал е един от най-ранните икономисти, изследващ качествата на предприемача като фактор за продуктивността на фирмите. Концепцията за предприемача-иноватор обаче е лансирана за първи път от Й. Шумпетер. **Той характеризира предприемача като двигател на капиталистическото производство и капиталистическата печалба, носител на новаторството и пряко отговорен за успеха на всяка иновация.** В неговата трактовка капиталистическата печалба представлява резултат от осъществяването на нови комбинации. Новите комбинации не са възможни в състояние на икономическо равновесие, поради което капиталистическата печалба се реализира в неравновесно състояние. **Заради задълбочените анализи относно положителния ефект от предприемачеството върху обществото и икономиката като цяло в литературата Й. Шумпетер се определя, като първият икономист, който предлага цялостен модел на предприемачеството**^{23,24}.

Във вижданията на Й. Шумпетер предприемачът не е нито капиталист, нито изобретател, а по-скоро може да бъде представен в роля на свързващо звено между изобретението и нововъведението. Предприемачът е такъв само ако

²¹ „Теория на икономическото развитие“, 1911.

²² Верхаан, П. Предприемачът, неговата икономическа функция и обществено-политическа отговорност.- <http://ordosocialis.de/pdf/pwerhahn/Der%20Unternehmer/werbulA4neu.pdf> последно посещение на 05.09.2013.

²³ Андреева, М.(2011) Иновации и цикличност в икономическото развитие // АИ Ценов, Свищов, 222 -231.

²⁴ Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge, p.12.

„осъществява нова комбинация” и в качеството си на лидер притежава индивидуална мотивация за успех. В случая се лансира нова идейна насоченост, при която предприемачът не е задължително да има знания за състоянието на пазара, но задължително иновацията следва да има пазарна реализация, за да има принос в развитието на икономическа система. В най-общ план основните задачи, изпълнявани от предприемача се свеждат до:

- Избор и въвеждане на нов продукт, непредлаган на пазара до този момент, или на нов производствен метод, увеличаващ количеството изходна продукция;
- Подбор на необходимите суровинни източници за производството на новия продукт;
- Навлизане на предприемача на монополен пазар;
- Минимизиране на последващата съпротива от страна на всички слоеве на обществото.

Причина за негативното отношение към механизацията Й. Шумпетер свързва с невъзможността за детайлен анализ на дългосрочните ефекти върху общественото богатство. Също така общественото мнение за „машинното производство се асоциира не само с безработица и използване на детски труд, но и с по-ниско качество на продукта”²⁵, което прави задачата на предприемача значително по-трудна.

В икономическата теория Й. Шумпетер за първи път застъпва виждането, че новите технологии представляват реализация на предприемаческото управление. На тази основа той анализира предприемаческата дейност в контекста на цялостното управление на големите компании. Застъпена е позицията че печалбата произтича от иновационната дейност на предприятията, като се генерира изцяло в производството, а не в сферата на размяната и разпределението. Следователно, **той приема, че иновационната дейност следва да се анализира като основополагаща за по-високите печалби в предприятията, а от там и като средство за преодоляване на кризите и увеличаване конкурентоспособността и икономическия растеж.** В сравнение с предходните теории, разглеждащи производствената конкуренция в икономически неизменни условия и на база ценова дифузия на предлаганите стоки, идейната насоченост на Й. Шумпетер се свързва с **нов вид конкурентни предимства. Те са продиктувани от новите технологии, новите продуктови листи и бизнес организационни стилове.** Според Й. Шумпетер нарастването на работните заплати е следствие от повишаването на производителността²⁶. Доразвивайки тази аналитична линия се извежда виждането, че между тези два процеса съществува времеви лаг, в резултат на който по-високата скорост на иновациите води до по-голяма печалба, следователно и до по-високи работни заплати²⁷. Това означава, че **в разработките на К. Маркс и Д. Рикардо се акцентира върху печалбата на база намаляване разходите за заплати под въздействието на механизацията в производствения процес, оказващо съществено влияние върху стойността на произведената продукция. Докато предложеният от Й. Шумпетер метод анализира печалбата на база по-висока производителност в следствие от настъпила промяна в метода на производство и най-вече в**

²⁵ Шумпетер, Й., История на икономическия анализ от 1790 до 1870 година, Т. 2, С., Прозорец, с.419.

²⁶ Чобанова, Р., Иновации и икономическо развитие // Икономическа мисъл, кн.2, 2003, 4-5.

²⁷ Пак там, 4-5.

технологичната модернизация.

В литературата се посочва още един съществен принос на Й. Шумпетер в развитието на иновационната теория, свързан с разработките му по повод икономическите цикли. Като цяло, теоретичната обосновка на Й. Шумпетер е повлияна от идеите на руския икономист Николай Кондратиев (1892 г.-1938 г.). В своите анализи Н. Кондратиев аргументира възходящите и низходящите стадии на циклите с икономическата категория „дълги вълни“, причинени от технологичните и научно-технически иновации, теза доразвита в идеите на Й. Шумпетер. Обосновката на представителя на руската икономическа школа се базира на трактовката, че **всяко базово нововъведение, както и вторичните иновации под формата на подобрения и усъвършенствания, са предпоставка за образуването на големи цикли с определен времеви лаг от 48-55 години.** Н. Кондратиев условно разделя всеки цикъл на четири периода: просперитет, рецесия, депресия и подобряване. Тяхното последователно проявление образува „дългата вълна на Кондратиев“²⁸. **Всеки цикъл започва с период на висок растеж, характеризиращ се с инвестиции по повод внедряването на нови производствени мощности и съоръжения.** Според Н. Кондратиев растежът е съпроводен с навлизане на нови пазари, развитие на изоставащите икономики, подем в стоковия и паричен пазар, както и със събития като войни и революции. **Количественото натрупване на иновации става причина за формирането на възходяща вълна и следователно увеличена норма на печалба и акумулиране на капитали.** С течение на времето се преминава към етап, при който пазарът се насища от натрупаното количество иновации, в следствие на което реализацията на продукцията се затруднява, свива се производството и се намалява нормата на печалбата. Това от своя страна е предпоставка за икономически дисбаланс и бъдеща депресия. **В резултат се формира нов тип вълна с низходяща насоченост чиито негативни ефекти се минимизират при появата на последваща възходяща вълна, следствие от техническия прогрес и иновационната активност.** Н. Кондратиев засъгледва виждането, че научните или техническите открития не са резултат от случайни събития. Те са следствие от нуждата по време на депресия да се открият нови, по-икономични продукти, суровини и материали. Прилагането на иновации обаче следва появата на определени условия, но не преди края на депресията и чак когато пазарът е готов за процеса на възстановяване. **Всяка вълна има свой собствен индивидуален и иновационен характер,** оказващ силно въздействие върху икономическата структура като цяло. Въпреки, че концепцията на Н. Кондратиев не е приета от ортодоксалните икономисти, се смята, че изследването на дългите вълни има прогностичен характер, подпомагащ по-задълбочения анализ на динамиката и развитието на икономическата система.

Като възприема основната теоретична рамка на Н. Кондратиев, Й. Шумпетер развива своя трактовка по повод развитието и растежа на икономиката. От една страна, растежът представлява бавно изменение, не оказващо влияние върху пазарното равновесие. От друга страна, развитието е основополагащо за появата на нови производствени комбинации, което, за разлика от растежа, оказва влияние върху па-

²⁸ Терминът „Дълга вълна“ е даден от Николай Кондратиев в своите емпирични разработки. На по-късен етап в труда си „Бизнес Цикли“ Шумпетер използва наименованието „Цикъл на Кондратиев“. В Американската литература дългите вълни на Кондратиев са познати с наименованието „k-waves“.

зарното равновесие. Поради тази причина **въвеждането на иновации е първостепенен фактор за възникването на т.нар „вихър на съзидателно разрушение”**, предизвикващ изваждане от употреба на остарелите технологии и организационни структури, както и подмяната им с нови, по-производителни и нискоразходни. Този процес се свързва с появата на нови отрасли и предопределя ролята на иновациите в качеството им на фактор за икономически растеж. Под въздействието на технологичната конкуренция се засилва ролята на предприемаческата активност във времето, което нарушава икономическия кръгооборот и води до отклонение от икономическото равновесно състояние. По този начин **Й. Шумпетер обяснява наличието на цикличност в икономиката, свързвайки го със съществуването на дългите вълни, причинени от вълнообразното развитие на технологични и технически иновации**. Той посочва четири фази на дългата вълна, изразяващи етапите на икономически подъем, рецесия, депресия, и оживление. Подемът и рецесията образуват възходящата фаза на дългата вълна, а депресията и оживлението – низходящата фаза. В емпиричните си разработки Й. Шумпетер доразвива тезата на Н. Кондратиев, че във възходящите фази се наблюдават кратки депресии и интензивни подеми, докато низходящите се характеризират с обратна зависимост. На тази основа Й. Шумпетер формулира теорията си за трите цикъла на дългата вълна. Той приема, че **промяната на технологичните поколения стимулира цикличната смяна на дългите вълни**. На тази основа появата на първия цикъл (1787 г. – 1842 г.) се обосновава с индустриална революция, в условията на която се натрупват инвенциите. Вторият цикъл (1842 г. – 1897 г.) се свързва с развитието на железопътния транспорт и обработката на стоманата. Появата на третият цикъл (1897 г. – 30-те години на XX век) е следствие от постиженията в химическата индустрия, появата на автомобилите и експлоатацията на електрическите мощности.

Двадесет години след публикуването на „Теория на икономическото развитие” на Й. Шумпетер, Джон Кейнс приема че динамичното икономическо неравновесие, причинено от иновациите и предприемачите, е основата на всяка стабилна икономика.²⁹

Цикличността на икономическият растеж е проблематика, изследвана и от американският икономист Саймън Кузнец (1901 г. – 1985 г.). С. Кузнец възприема идеята за наличие на „**икономически епохи**” в човешката история, които имат различен времеви лаг. По същество, през периода на всяка епоха съществува определена индивидуална иновация, която е резултат от обществените знания и умения и се приема за основен фактор на икономическия растеж.

От 40-те г. на XX в. до 80-те г. на XX в.

Краят на Втората световна война дава начало на нови проучвания в посока изследване на причините за икономическия растеж и влиянието на иновациите върху икономическото развитие. В този период три икономически школи (неокейнсианство, неокласицизъм, и посткейнсианство) формират основната структура на следвоенната теория на растежа.

Неокейнсианската школа изгражда идеологията си върху условията, от които зависи темпът на растежа в дългосрочен план, необходимите фактори за устойчив растеж, както и механизмът, по който икономиката възстановява равновесното си състояние. В основата на неокейнсианската теория на растежа са моделите на Рой Харод (1900 г. – 1978 г.) и Евсей Домар (1914 г. – 1997 г.). Смята се, че моделите

²⁹ Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge, p.24.

на Р. Харод и Ев. Домар си приличат поради факта, че анализират две страни на един и същи процес. Поради тази причина в икономическата литература те често се разглеждат съвместно. Обединението на двата модела на икономическия растеж е по-известно като **модел на Харод-Домар**. За целите на настоящия труд моделите няма да бъдат анализирани детайлно, а ще бъдат изведени само крайните изводи по повод икономическия растеж.

По същество моделът Харод-Домар определя необходимостта от постоянен темп на растеж, като фактор за реализация на динамическо икономическо равновесие. Някои автори го разглеждат като „реализация на политиката на растежа от кейнсиански тип, основан на управлението на съвкупното търсене и инвестиционните разходи“³⁰. По-конкретно те приемат, че **Моделът Харод-Домар представлява опит за определяне необходимата степен на растеж на доходите с цел поддържане на равенство между спестяванията и инвестициите**. В цялостната концепция инвестициите се приемат за единствен фактор на производствения процес. Поради тази причина капиталовложенията се смятат и за единствен фактор за растежа на националния доход. Моделът Харод-Домар е подложен на критики заради количествената ограниченост на анализирания фактори. **Липсата на детайлен анализ върху влиянието на натовареността на производствените мощности и усъвършенстването на производствената организация, също се определят за отрицателни страни на модела**³¹.

Неокласическата школа лансира по-различно виждане за икономическия растеж. Формираният след войната неокласически икономикс прави опит да обясни взаимовръзката между прираста на населението, технологичните промени и икономическият растеж. В тази насока силен тласък дават емпиричните анализи и теоретични разработки на **Роберт Солоу (1924 г.)**³². Концепцията на Р. Солоу изследва влиянието и взаимозаменяемостта на труда и капитала в качеството си на производствени фактори. Тук икономическия растеж се определя на база прираста на трудовия потенциал и технологичното развитие. Концепцията на Р. Солоу допуска, че при продължително икономическо равновесие нормата на икономическия растеж съответства на нормата на капитала. Поотделно двете величини съвпадат с демографския растеж и техническия прогрес. **В теоретичната обосновка трудът и научно-техническият прогрес се приемат за екзогенни величини. Поради тази причина научно-техническият прогрес се посочва като остатъчна величина, автономна от средствата на труда. Достига се до извода, че нормата на технологичните промени оказва влияние върху нормата на икономически растеж като се прави уговорката, че икономическият растеж не влияе върху технологичните изменения**. Противниците смятат, че в теорията на Р. Солоу съществува противоречие, изразено в допускането му за възможно уеднаквяването на производствените фактори преди разпределението на дохода, което изисква цената на

³⁰ Леонидов, А., Теорията на икономическия растеж от Адам Смит до Пол Роумър, Ч.1 // Народно стопански архив, бр. 1, 2002, с.13.

³¹ За повече информация виж: Бекарова, К., Б. Велев, И. Пипев. 2000, Икономически теории, Пловдив, „Хермес“, 614-618.

³² Американски икономист с еврейски произход, студент на Шумпетер. Роден през 1924г. В Бруклин. През 1987 г. Е удостоен с Нобелова награда по икономика За цялостния му принос към теорията на икономическия растеж. По-известни негови трудове са: A Contribution to the Theory of Economic Growth(1956), Technical Change and the Aggregate Production Function(1957), The Economic of Resources and the Resources of Economics(1974).

труда и капитала да е предварително известна. Те твърдят, че в случай на реализация подобно хомогенизиране на производствените фактори не допуска използването на теорията за пределната производителност. Наред с това, те определят като допълнителни слаби страни на модела лансираните от Р. Солоу виждания за независимост на икономическият растеж от спестяванията и капиталовложенията, както и екзогенният характер на натрупването и техническият прогрес.³³

Освен неокласическата и кейнсианска школа, теория на растежа предлага и **посткейнсианството**. По своята същност то представлява ляворадикално кейнсианско течение, формирано през 50-те и 60-те години на XX век. В посткейнсианската теоретична рамка икономиката се изследва в сферата на неопределеност и под въздействието на парично-финансовите институции. Представителите на тази школа са на мнение, че неокласицизмът и кейнсианството са несъвместими и подлагат на остра критика неокласическата теория за пределната производителност и разпределението. Целта е отхвърляне на постулатите на неокласическата система и нов синтез на макроикономиката и микроикономиката чрез т.нар. кейнсианска революция в икономикса. Посткейнсианската идеология за икономическия растеж се основава предимно на трактовките на Кеймбриджката школа. Влияние върху тях оказват трудовете на Николас Калдор, Луиджи Пазинети и Пиеро Срафа.

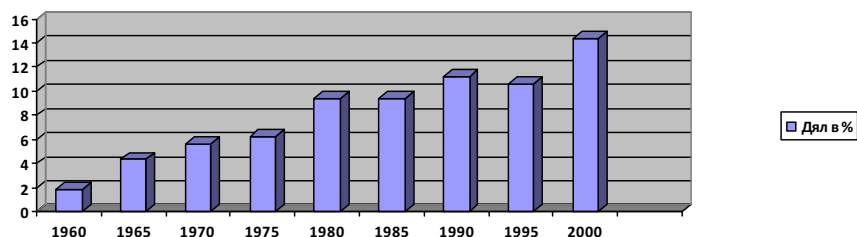
По повод проблематиката на икономическия растеж **Николас Калдор** (1908 г. – 1986 г.) формулира серия от закони, отнасящи се до причинно-следствената връзка на растежа. Целта на теорията му е да се анализират неикономическите промени и влиянието им върху икономическия растеж като се прави опит да се обясни защо дадени икономики се развиват с различен темп от други. Застъпва се виждането за правопрпорционална зависимост между промишленото производство и общото производство (Брутният вътрешен продукт). Н. Калдор допуска, че производителността на производствения и непроизводствен сектор са в положителна взаимовръзка с цялостния растеж. В есето си „Модел на икономическия растеж“ от 1957 г. **Н. Калдор предлага свой модел на растежа, базиран на кейнсианските методи за анализ и модела на Р. Харод**. В предложения модел се посочва, че за кратък период в развиващите се икономики стоковото предлагане е нееластично. Делът на печалбите в общия доход следва да се разглежда като функция на инвестициите, а разпределението на дохода като функция на колебанията на растежа на инвестициите, на агрегатното търсене и на динамиката на относителните цени. Н. Калдор застъпва тезата, че при равновесно състояние очакваните инвестиции са равни на очакваните спестявания. В случай на изменение на инвестициите спрямо спестяванията, спестяванията на база преразпределение на дохода се променят спрямо новото равнище на инвестиции. По този начин в модела на Н. Калдор автоматично се изравняват инвестициите и спестяванията. **Приема се, че техническият прогрес е в пряка зависимост от скоростта на натрупване на капитала. Целта е да се посочи положителната зависимост между увеличаването на капитала и производителността и да се отрече екзогенният характер на техническия прогрес.**

В своя труд „Производство на стоки чрез стоки“ от 1960г. **Пиеро Срафа** (1898 г. – 1983 г.) анализира неокласическата идея, че капиталът е в тясна връзка с разпределението между печалбата и работната заплата. Виждането на неокласиците се базира на допускането, че **нормата на печалбата и делът ѝ в националния доход** зависят от натрупването на капитала. Посочва се, че в **случай на максими-**

³³ Бежарова, К., Б. Велев, И. Пипев, 2000, Икономически теории, Пловдив, „Хермес“, 556 – 561.

зиране на печалбата, съотношението между печалбата и работната заплата предопределя начинът на производство. Работната заплата се разглежда в качеството ѝ на остатъчна величина. Тази трактовка според П. Срафа е възможна единствено при хомогенност на капитала. Поради тази причина **П. Срафа застъпва виждането, че не съществува връзка между капиталоемкостта и съотношението печалба/работна заплата поради наличието на различна технология на производство.** Той приема, че с понижаване нормата на печалбата е възможно преминаването както към нисък капиталоемък метод на производство, така и към некапиталоемък метод³⁴. По този начин **П. Срафа лансира идеята за „ефекта на превключване на технологията“ като фактор за икономически растеж, базиран на модернизацията на технологиите.**

Икономическите теории от началото на XX век разглеждат развитието на технологиите като фактор за икономически растеж. Цикличността и кризите, смята Джоана Робинсън, се пораждат от измененията на темпа на натрупването по отношение на растежа на производителността на труда, от невъзможността техническият прогрес да се разпространи върху цялата система³⁵. **В предложените в този период модели и теории на растежа рядко се анализират иновациите като причина за технологични промени и съответно за икономически просперитет.** Въпреки това, интересът спрямо иновационните процеси не затихва. За периода от 1955 г. до 2000 г. научните разработки по проблемите на иновациите бележат приблизително петнайсет процентно увеличение, което е видно от фигура 1. Нарастващият дисбаланс между икономиките в развитите и слаборазвитите държави, както и икономическите кризи от началото на 70-те години на XX век показват слабите страни на тогавашните теории за икономически растеж. Причина за това е тяхната практическа неприложимост. Това налага преосмисляне на съществуващите постулати.

Фигура 1. Дял на научни публикации, в заглавията на които присъства терминът „Иновация“³⁶

От 80-те г. на XX в до началото на XXI в.

Изследванията на теоретичната икономическа мисъл от края на XX и началото на XXI век са насочени към идеята за т. нар. „нова икономика“, базирана на предприемачеството, знанията, стимулирането на конкуренцията, както и създаване и внедряване на нови високи технологии и модерни нова-

³⁴ Бекярова, К., Б. Велев, И. Пипев, 2000, Икономически теории, Пловдив, „Хермес“, 613-614.

³⁵ Цокович, Й. Ролята на инвестициите в антикризисното регулиране на капиталистическата икономика// Икономическа мисъл, кн.1, 1965, с.46.

³⁶ Данните са взети от изследване публикувано в: Fagerberg, J., D., Mowery, R. Nelson, 2005, The Oxford handbook of innovation, Oxford university press, p.2.

ции³⁷. За налагането на тази концепция силно влияние оказват изследванията на Питър Дракър, Алвин Тофлър и Майкъл Портьер.

В вижданията си **Питър Дракър** (1909 г. – 2005 г.). **определя технологичния прогрес след Втората Световна война, като „биологичен процес, организиран около информацията“**³⁸. Според него неокласическите и кейнсиански теории са „морално остарели“. Той приема, че традиционните фактори на производството (земя, капитал, труд) не предопределят нивото на конкурентоспособност. **Според П. Дракър вече знанието, продуктивността и иновациите са факторите, които осигуряват конкурентни предимства.** В труда си „Новаторство и предприемачество“ от 1985 г. П. Дракър споделя теорията на Н. Кондратиев за съществуването на дълги вълни, основани на новите технологии. За П. Дракър новите способности за осъществяване на „предприемачески мениджмънт“ представляват част от новите технологии³⁹. Той приема, че мениджмънтът е тази технология, която превръща икономиката в предприемаческа икономика. В литературата се приема, че след разработките на Й. Шумпетер П. Дракър предлага най-пространния теоретичен анализ на предприемачеството⁴⁰, поради което в научната литература е определян, като „баща на съвременната теория на предприемачеството“⁴¹. **Посочвайки предприемача като градивен фактор за цялостното икономическо развитие и растеж, той определя и иновациите, като „специфичен инструмент на предприемаческия мениджмънт“.** П. Дракър посочва, че иновациите осигуряват необходимите ресурси за „създаване“ на богатство, но предупреждава, че иновациите не следва да се тълкуват само като процес на технологично развитие. Според него те са „ефект от икономическите, пазарни и социални промени. Поради това определя иновацията като дейност, която се нуждае от знания“⁴². В своите трудове П. Дракър представя технологичното знание като основен източник на промяна и фактор на растежа⁴³. Той приема, че образованието и познанията се развиват с еволюцията на предприемаческия субект. В тази връзка, за да отговори на променящия се пазар, предприемачът се нуждае от ново мислене и радикално нови подходи, които да използва в практиката и да превърне в иновация. По този начин **развитието на предприемаческото общество, иновациите и знанието се превръщат в основни „индустрии на икономическия растеж“.** Значението на иновациите П. Дракър синтезира в следното изречение: „в такъв период на бързи промени най-добрият и вероятно единствен начин бизнесът да просперира и оцелее е да прави нововъведения“⁴⁴.

Конкурентността на база непрекъснати нововъведения е изследвана и от Алвин Тофлър (1928 г.). В книгата си „Третата вълна“ от 1980 г. Тофлър анализира обществените промени от технологичното и компютърно-информационното развитие, като поставя акцент върху „човешката интелигентност, въображение и интуиция“. Идейната насоченост е свързана със съществуване на три типа

³⁷ За повече информация виж: Леонидов, А. Новата икономика, // Икономическа мисъл кн.2,2001, 3-44.

³⁸ Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge, p.3.

³⁹ Ibid. p.10.

⁴⁰ Бежарова, К., Б. Велев, И. Пипев. 2000, Икономически теории, Пловдив, „Хермес“, с. 686.

⁴¹ Георгиева, Т. 2006, Планиране на иновациите, В.Търново, Абагар, с.115.

⁴² Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge, 125-126.

⁴³ „Мениджмънт предизвикателствата през XXI век“, 1999.

⁴⁴ Предговор към Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge.

общества, измествани едно от друго на вълнообразен принцип. Първата вълна представлява обществото след аграрната революция. Втората вълна е индустриалното общество. Постиндустриалното общество представлява третата вълна. При последната вълна технологиите на старото общество (втората вълна) се заместват с новите технологии на новото общество. Чрез разрушаване на индустриалните структури третата вълна създава възможности за социално, икономическо и политическо обновление.

Ал. Тофлър изследва кризисните процеси в икономиката на база качествено-то реструктуриране на обществото и цивилизацията като цяло. **Според него промяната и обществената еволюция се дължат на разпространението на информационни и комуникационни технологии.**

Той приема, че по същество информацията и знанието са движеща сила на общественото развитие. В резултат, много от промените в бизнеса са следствие от създаването и функционирането на знанието. На тази база **Тофлър определя човешките знания и умения като основни фактори за конкурентоспособност и икономически растеж.** Той посочва, че **бързото изменение на технологиите и знанието създава нова революционна система за натрупване на богатство, която променя радикално основите на бизнеса и обществото.**

Може да бъде споделено твърдението, че в съвременната икономическа конюнктура цикличният характер на икономическото развитие е неоспорим факт. В отговор на глобалните промени и предизвикателства целта на всяко общество е увеличаване на производителността и на brutния вътрешен продукт. **Еволюцията на икономическата мисъл от Д. Рикардо и К. Маркс до наши дни застъпва тезата, че нарастването на производителността е следствие от промяна на производствените методи и имплементиране на иновации.** Печалбата, генерирана по този начин, предлага по-добри перспективи за устойчив растеж в дългосрочен план. В случая, фактор за растеж е формирането на нови пазарни отрасли, базирани на иновациите.

Анализ на иновациите и конкурентните предимства предлага и американският икономист **Майкъл Портър (1947 г.). Според него основен критерий за конкурентоспособност на страните е продуктивността на използваните ресурси.** Той приема, че не е възможно дадена държава да е конкурентоспособна във всички отрасли на стоковото производство и предлаганите услуги. Поради това в своята теория М. Портър разглежда влиянието на отделните отрасли върху националната икономика. Той приема, че неограничената конкуренция е фактор за конкурентни предимства на отделните предприятия в националната икономика. **Като изключва земята, труда и капитала в качеството си на производствени фактори, М. Портър предлага ново деление на производствените фактори. В предложената класификация са включени човешките ресурси, физическите ресурси, паричните ресурси, ресурсът от знания, както и инфраструктурата.** Най-общо към човешките ресурси той включва работната сила на база стойност, количество и квалификация, работно време и трудова етика. Физическите ресурси се представят чрез количество, качество и достъпност на земята и нейните залежи, възможностите за производство на електроенергия, както и географското разположение и климатичните условия. Паричните ресурси обхващат количеството и стойността на капитала. Инфраструктурата включва социалната, обществената, културната и пътнотранспортната инфраструктура. Ресурсът от знания се определя от научноизследователската, техническата и пазарната информация. **На база посоченото деление М. Портър групира факторите на основни (базови) и усъвършенств-**

вани. Като основни фактори са посочени климатичните условия, неквалифицираният персонал, природните ресурси, географското положение. Развитите фактори включват квалифицираната работна сила, инфраструктурата, научноизследователският и технологичен прогрес. **М. Портър посочва, че за да има стабилен икономически растеж са необходими конкурентни предимства, съчетаващи максимален брой фактори**⁴⁵.

Концепцията на М. Портър лансира и идеята за модел на икономически растеж, основан на последователност в етапите от развитието на конкуренцията и конкурентоспособността. Конкуренцията по същество е динамичен процес, който променя пазарните позиции на отделните компании. М. Портър приема, че конкурентоспособността се развива на основата на четири етапа. Първият етап е производственият стадий, при който конкурентните предимства са с ресурсен характер. На този етап предприятията се конкурират на база ниска капиталоемкост и технологични предимства. Ниската капиталоемкост се осъществява чрез ценова политика, а технологичните предимства са в зависимост от тяхната достъпност. Вторият етап е инвестиционно обусловен. При него конкурентните преимущества са свързани с разширяване на научноизследователския капацитет и влагане на ресурси в създаването на модерни и ефективни предприятия. На тези два етапа стремежът на предприятията е насочена към по-висока конкурентност, изразена предимно чрез използване на основните фактори. При третият етап политиката на предприятията е насочена към продуктово обновление, технологично усъвършенстване и въвеждане на иновации. **За М. Портър иновациите включват както промени в продукта, така и технологични обновления, подобрения в методите на производство, нови маркетингови промени, нови форми на дистрибуция, нови компетенции. Той приема иновациите като резултат от дейността на научноизследователската и развойна дейност развивана вътре в компаниите, а също така и на база акумулираните знания.**⁴⁶ По време на първите три етапа се смята, че е налице растеж на конкурентоспособността на икономиката, съчетан с общ икономически растеж. Настъпването на четвъртият етап, определен като стадий на богатството, се свързва със забавен икономически растеж и предстоящ упадък. През този период стремежът към иновирание се забавя, а стратегията на компаниите е насочена към запазване на пазарните позиции.

В литературата се смята се, че **централно място в „новата теория на растежа“ заемат ендогенните механизми и източници на технически прогрес. В случая техническият прогрес се характеризира с „икономически детерминанти и зависи от стимулите за иновация, придобиване на образование и знания“**. Най-общо, предложените модели на „новата икономика“ са опит за доразвиване модела на Р. Солоу, както и трактовката за „съзидателното разрушение“ на Й. Шумпетер чрез използването на ендогенно отчитане икономическият растеж⁴⁷.

От историческия преглед може да се направи заключението, че ролята на техническия прогрес и внедряването на иновации като фактори за икономически

⁴⁵ За повече информация виж: Маринов, В. Еволюция на теориите за международното разделение на труда :метдологически аспекти.- <http://research.unwe.bg/br20/1.pdf>, последно посещение на 05.10.2013г.

⁴⁶ http://www.palgrave.com/business/goffin/about/1403912602_02_cha01.pdf, последно посещение на 08.10.2013г.

⁴⁷ Рангелова, Р. 2003, Нематериални активи и икономически растеж, // Икономическа мисъл кн.2, с.68-70.

растеж е теоретично утвърдена. Направеното обобщение на разгледаните икономически теории и направления (Вж. в таблица 1) подкрепя това твърдение.

Таблица 1: Влиянието на новите технологии върху икономическия растеж според представителите на основните икономически школи

Икономист	Техническият прогрес в контекста на икономическия растеж
Адам Смит (1723 г. – 1790 г.)	Определя техническия прогрес като фактор, който увеличава количеството труд, реализиран от един и същ брой работници, със сравнително по-нисък темп в земеделието, отколкото в промишлеността. <i>Не обвързва техническия прогрес с икономическия растеж.</i>
Дейвид Рикардо (1772 г. -1823 г.)	Смята, че техническият прогрес, от една страна, облагодетелства всички социални класи, които са потребители на създадения краен продукт. От друга страна, оказва негативен ефект в качеството на фактор, намаляващ фонд работна заплата. В следствие, техническият прогрес има краткосрочно благоприятното влияние върху намаляващата производителност на земята. <i>Не обвързва техническия прогрес с икономическия растеж.</i>
Карл Маркс (1818 г. – 1883 г.)	Техническият прогрес е трудоспестяващ фактор, който обаче допринася за спад в жизненото равнище на работническата класа. В следствие се стига до намаляване на работната заплата, увеличаване на миграцията на работна ръка и намаляване на популателната способност на масите. <i>Не обвързва техническия прогрес с икономическия растеж.</i>
Йозеф Алоиз Шумпетер (1883 г. – 1950 г.)	Като възприема основната теоретична рамка на Н. Кондратиев Й. Шумпетер обяснява наличието на цикличност в икономиката, свързвайки го със съществуване на дългите вълни, причинени от технически прогрес. По същество, техническият прогрес се осъществява на база „вихър на съзидателно разрушение”, предизвикващ технологично обновление и внедряване на иновации. <i>Обвързва икономическия растеж с резултатите от цялостната предприемаческа дейност, технически прогрес и въвеждане на иновации.</i>
Роберт Солоу (1924 г.)	Техническият прогрес е екзогенна величина и се анализира като остатъчна величина, автономна от средствата на труда. <i>Нормата на технологичните промени оказва влияние върху нормата на икономически растеж, като обратна зависимост според Р. Солоу не съществува.</i>
Николас Калдор (1908 г.-1986 г.)	<i>Техническият прогрес е в пряка зависимост от скоростта на натрупване на капитала</i> , като отрича възприетия от Р. Солоу екзогенен характер на техническия прогрес.
Пиеро Срафа (1898 г.- 1983 г.)	Лансира идеята за „ <i>ефект на превключване на технологията</i> ” като фактор на икономическия растеж, базиран на <i>технически прогрес</i> . Приема, че не съществува връзка между капиталоемкостта и съотношението печалба/работна заплата поради наличието на различна технология на производство.

Питър Дракър (1909 г. – 2005 г.)	Споделя теорията на Н. Кондратиев за съществуването на дълги вълни, основани на техническия прогрес. Доразвива предприемаческата и иновационна теория на Й. Шумпетер като фактор на технически прогрес. <i>Приема технологичното знание като основен източник на промяна и фактор на растежа.</i>
Алвин Тофлър (1928 г.)	Анализира обществените промени на база техническия прогрес и компютърно-информационното развитие, като поставя акцент върху „човешката интелигентност, въображение и интуиция“. Застъпва тезата за съществуване на три типа общества, измествани едно от друго на вълнообразен принцип. При заместването на едно общество с друго се заместват и технологиите на старото общество с новите технологии на новото общество. <i>Определя бързото изменение на технологиите и знанието като основни фактори за конкурентоспособност и икономически растеж.</i>
Майкъл Портьър (1947 г.)	Застъпва идеята, че основен критерий за конкурентоспособност на страните и икономически растеж е продуктивността на използваните ресурси. <i>Определя техническият прогрес като конкурентно предимство и възможност дадено предприятие да увеличи нормата си на продуктивност.</i>

РАЗВИТИЕ НА ИНОВАЦИОННАТА ТЕОРИЯ В БЪЛГАРСКАТА НАУЧНА ЛИТЕРАТУРА

От средата до края на XX в.

В българската научна литература от началото на 60-те години на XX век се споделя виждането, че при огромно неизползване на производствените мощности, от внедряване на нови, високопроизводителни машини и автомати, загубите за обществото за значителни. Посочва се, че тенденцията е към непрекъснато развитие и усъвършенстване на производството с цел задоволяване на растящите материални и културни потребности на населението. Също така **неизползването на производствените мощности, дори и с нарастване на инвестициите, има отрицателни последици и за нивото на безработица**⁴⁸. В резултат се застъпва идеята, че иновационният ресурс е основен за интензивното икономическо развитие. Това е причина да се формират и реализират правителствени програми, които са пряко свързани с научно-техническия прогрес на страната. Поради постигнатите успешни научни резултати **националната иновационна, технологична, образователна и научноизследователска система на България преди 1989 г. се определя като „добре функционираща“**⁴⁹. През този период функциите по прогнозиране, планиране, организиране, финансиране и контрол на иновационните

⁴⁸ Цокович, Й. Ролята на инвестициите в антикризисното регулиране на капиталистическата икономика // Икономическа мисъл кн.1, 1965, с.53; Никифоров, В. Икономическият растеж и някои аспекти на проблемата за максимума, оптимума и минимума при народностопанското планиране // Икономическа мисъл кн.3, 1965, с.10.

⁴⁹ Р. България, Министерски съвет, Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, приети с Решение №723 от 2004 г., посл. изм. с Решение № 385 от 2006 г. на Министерския съвет, с.12.

процеси са изпълнявани от държавата. През периода на прехода (след 1990 г.) иновационното развитие на страната значително изостава, което оказва неблагоприятно влияние и върху икономическия растеж. Настъпилите икономически и политически промени през годините оказват негативно въздействие върху пазарното търсене и иновативно поведение на предприятията. В научноизследователската и технологична инфраструктура на страната се наблюдават процеси на девалвация и слабо взаимодействие между предприятията, научните институти и висши училища⁵⁰. Подготовката за присъединяване на България към Европейският съюз (ЕС) възобновява необходимостта научноизследователският и иновационен сектор да се превърнат в приоритетни за страната.

Началото на XXI в.

В публикувания доклад на Европейската комисия относно прогреса на България като страна кандидатка за членство в ЕС, икономиката на страната е оценена като функционираща с високо равнище на макроикономическа стабилност и достатъчно добре развити пазарни механизми. Въпреки това, **националната политика в сферата на науката и иновациите е определена за неефективна**⁵¹. Подобно становище поддържат редица представители на научната мисъл в страната. Принос в изследването на иновационния потенциал на българската икономика имат разработките на Марин Петров, Васил Сгурев, Иван Георгиев, Росица Чобанова, Теодора Георгиева, Миланка Славова, Росица Рангелова, Цветан Цветков, Малгарита Пандева, Лилия Дамянова, и други⁵².

Промените във високотехнологичния сектор и влиянието на новите технологии върху развитието на иновациите е основен предмет на изследване от страна на **Васил Сгурев**. Според него **иновационният потенциал на страната значително намалява**⁵³. За минимизиране отрицателните ефекти от този процес, той посочва че, са необходими политически и социални реформи, насочени към развитие на високите технологии и генериране на ново знание. За да подкрепи това твърдение в монографичния труд „Иновациите политика и практика” В. Сгурев сравнява икономическото развитие на редица страни като САЩ, Германия, Финландия, Гърция, Чехия, Унгария, Словакия, Турция и Румъния на база показатели за използване на информационно-комуникационни технологии и равнището на конкурентоспособност. В заключение той посочва, че **с развитие на високите технологии, в частност информационно-комуникационните технологии, се увеличава иновационния потенциал и глобализационните процеси на страните**. Като се базира на опита на Финландия и Ирландия В. Сгурев определя, че **главна роля за повишаване на икономическия и иновационен потенциал на страните по повод включването им в глобалната конкуренция има „управляващият елит”**⁵⁴. Относно състоянието на високотехнологичния сектор в България акад. В. Сгурев под-

⁵⁰ Чобанова Р. Иновации и икономическо развитие // Икономическа мисъл кн.2, 2003, с. 16

⁵¹ Regular report on Bulgaria's progress towards accession, 2002, Commission of the european communities, Brussels, SEC(2002) 1400 final, p. 46, 93-94.

⁵² Последващата подредба на мненията на част то изброените специалистите по повод иновационното развитие в Р. България е направено въз основа тяхното академично звание.

⁵³ Авторски колектив. 2004, Иновациите политика и практика, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, С., с.491.

⁵⁴ Авторски колектив. 2004, Иновациите политика и практика, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, С., с.513.

държа становището, че развитието му изостава в сравнение с държавите членки на ЕС и желаещите да се присъединят страни. В заключение акад. В. Сгурев посочва, че е необходимо да се осъществяват предприєдинителни дейности, насочени към поддържане на високо образователно равнище, както и увеличаване използването на информационно-комуникационни технологии⁵⁵.

Иновациите и технологичното обновление като фактори за икономически растеж са обект на проучване от **Атанас Леонидов**. В своя труд „Информационна революция, глобализация и икономически растеж” А. Леонидов **подкрепя идеята за „нова икономика”, основана на ендогенния растеж, знанията, иновациите и новите технологии**⁵⁶. Според него чрез монополистична конкуренция се осигуряват временни добавъчни печалби и се създават ефективни вътрешнофирмени стимули за извършване на научноизследователска и иновационна дейност. Заради неопределеността на икономическата система, обусловена от иновациите и научните изследвания, А. Леонидов **подкрепя идеята за държавна интервенция в стопанския живот**. В защита на тази теза той посочва положителния ефект, който държавните разходи за инвестиции в основен капитал имат върху инвестициите на частния сектор и темповете на икономически растеж⁵⁷. Според А. Леонидов **техническият прогрес повишава брутния вътрешен продукт на страните като оказва положително влияние върху производителността и общественото благосъстояние**. В случая внедряването на нови форми на технически прогрес е основен фактор за увеличаване на международното деление на труда, специализация на производството, разширяване на пазарите и стопански растеж. **Изразените от него резерви са свързани с съществуващата неравномерност в развитието на технологичните отрасли, което според него води до увеличаване нивото на безработица**. Като средство за стимулиране на иновациите А. Леонидов подкрепя процеса на икономическа глобализация. Според него глобализацията оказва дългосрочно влияние върху научните изследвания, иновационната дейност, външната търговия, производителността и стопанския растеж. Той смята, че в отрицателен аспект глобализацията може да предизвика повишаване или намаляване на статичната и динамична ефективност на ресурсите, както и нестабилност на финансовите пазари. В заключение, становището на А. Леонидов е насочено към **внедряване на нови технологии и иновации в качеството им на „потенциален източник за генериране на самоподдържащи се положителни ефекти по отношение нарастването на производителността и стопанския растеж”**⁵⁸.

По повод предприєдинителните и присъединителни реформи в сферата на научноизследователската дейност и иновациите **Марин Петров** смята, че те имат основно декларативен характер, поради което не водят до насърчаване развитието на науката, технологиите и иновациите⁵⁹. Според него е **необходимо да се извършат тематични и институционални промени, които са насочени към разработване на национална стратегия за развитие на науката и иновациите, доизг-**

⁵⁵ Пак там, с. 514.

⁵⁶ Леонидов, А. Информационна революция, глобализация и икономически растеж // Икономическа мисъл кн. 3, 2001, 3-23.

⁵⁷ Пак там, с. 10.

⁵⁸ Леонидов, А. Информационна революция, глобализация и икономически растеж // Икономическа мисъл кн. 3, 2001, с. 20.

⁵⁹ Авторски колектив. 2004, Иновациите политика и практика, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, С., с. 333.

раждане и оптимизиране на национална иновационна система, активно участие в европейски научни програми и инициативи, интегриране в европейското изследователско пространство. В по-тесен смисъл авторът предлага да се издигне обществен статус на учени и иноватори, както и привличане на млади хора в науката и производството, с което да се подобри възрастовия баланс на учените. Допълнителните му предложения са насочени към осъществяване на дейности по материално и морално мотивиране на персонала, който е зает с иновации, изграждане на система за подбор, подготовка и оценка на научни работници в съответствие с тяхното научно развитие и резултати от дейността, както и осъществяване на реформи в сектора на образованието. Освен в сферата на човешките ресурси и потенциал М. Петров разглежда и необходимостта от изграждане на нови структури, институции и органи, които да подпомагат сътрудничеството между бизнес сектора и научните и университетски организации. Чрез изследване на световния опит М. Петров стига до заключението, че положителен ефект в тази насока би било изграждането на клъстери, бизнес инкубатори, научни и технологични паркове, иновационни центрове и други посреднически организации. Като основен инструмент, чрез който да се провежда иновационна политика, М. Петров определя финансирането в научноизследователска и развойна дейност. Според него през годините на преход в България средствата, отделени за приложни изследвания и внедряването им, значително намаляват, поради което **финансирането в иновационна дейност следва да бъде приоритет на държавата и частния бизнес**⁶⁰. М. Петров застъпва тезата, че **иновационният потенциал на предприятията се повишава чрез увеличаване трансфера на технологии и знание.** Като цяло той обвързва **бъдещият икономически растеж на страната със създаването на икономика, основана на знанието, развитие на научноизследователска и развойна дейност, повишаване иновативната активност на научните организации и бизнеса, увеличаване предлагането на български интелектуални продукти и технологии на чуждестранни партньори.**

Относно състоянието на иновационния сектор в страната в своя труд „Пазарът на нововъведения в България” **Росица Чобанова** посочва, че **институционалната структура на иновационната система не е съобразена с новите пазарни реалности и не предлага ефективни пазарни механизми за разработване и внедряване на иновации**⁶¹. За развитието на иновационната дейност Р. Чобанова смята за нужно да се осъществят дейности по компенсиране свиването на вътрешния пазар за нововъведения и иновации, финансиране на научни изследвания, развитие на предприемаческия мениджмънт, обновяване на използваните механизми за трансфер на технологии, засилване на сътрудничеството между университетите и изследователските центрове, усъвършенстване на правната и фискалната среда, развитие на транспортната и телекомуникационната инфраструктура, изграждане на система за подкрепа на научните изследвания, широк достъп до световни източници на специализирана информация, квалификация на работната ръка и подпомагане мобилността на специалисти⁶². **По повод на технологичното обновяване и преките чужди инвестиции Р. Чобанова смята, че те не са достатъчни фактори за развитие на иновационния потенциал на страната. За необходимо тя посоч-**

⁶⁰ Пак там, 346-347.

⁶¹ Чобанова Р. Пазарът на нововъведения в България // Икономическа мисъл кн.2, 2000, с. 33

⁶² Пак там, 33-47.

ва нуждата от формиране и провеждане на съпътстваща национална иновационна политика, съобразена със специфичните особености на страната⁶³. В разработките си за напредъка на българската икономика относно присъединяването на страната към Европейския съюз Р. Чобанова продължава да поддържа виждането, че **равнището на иновационния инпут не създава предпоставки за развитие на успешна икономика на знанието и иновациите**. В резултат, България е сред европейските страни с най-слаби равнища на трансформиране на иновационния инпут в иновационен аутпут. Под понятието иновационен инпут в разработките на авторката се разбира равнището на създаване на знания чрез инвестиране в развитие на човешкия фактор и в научноизследователската и развойна дейност на страните. Иновационният аутпут от своя страна представлява обобщаваща оценка на иновациите на база трудови и бизнес дейности и техния принос за развитие на иновационния сектор. Ниската оценка на състоянието на иновациите в българската икономика, според Р. Чобанова показва, че **иновационната политика на страната следва да бъде насочена към квалификация на персонала, зает с научни и изследователски дейности, както и повишаване нивото на иновационен инпут, чрез създаване на нови знания**.⁶⁴

Друг автор, който изследва иновациите и влиянието на технологичното развитие, както в световно, така и на национално ниво, е **Теодора Георгиева**. Идейната насоченост на нейните съждения обвързват науката с технологиите в качеството им на инструменти, осигуряващи пазарни конкурентни предимства. Най-общо Т. Георгиева определя иновационния процес като съвкупност от дейности, които изискват голям период за реализация⁶⁵. По своята същност **технологичната революция доближава максимално научното знание до производствената практика и по този начин съкращава времето за реализация на новите идеи**. В този смисъл **технологиите са резултат от дейността на изследователските звена и тяхното имплементиране подпомага формулирането на конкретни стъпки за противодействие на натиска от страна на конкурентите**. Положителна тенденция, според Т. Георгиева, е увеличаването на вноса и разширяването на пазара на високотехнологичните продукти в страната⁶⁶. В своята книга „Планиране на иновациите“ Т. Георгиева застъпва виждането, че **активността на българският бизнес в иновационните процеси зависи от съвместните усилия на представителите на държавната и местна власт и структурните звена на националната иновационна система** (изследователски центрове, университети, бизнес, финансиращи и трансферни организации)⁶⁷. Тя посочва, че с цел осъществяване на **успешна иновационна политика се изисква познаване на критичните технологични области, промените в средата и потребителските очаквания**. Според Т. Георгиева за реализиране на така поставената цел е необходимо генериране на актуална информация, на база осъществяване на технологично предвиждане и прогнозиране. Като

⁶³ Чобанова Р. (2003) Иновации и преход // Българският преход, научно-практическа конференция, В. Търново, 31 май-1 юни 2003. ГорексПрес, 152-158.

⁶⁴ Чобанова, Р. (2006) Лисабонската стратегия и иновациите в България // България в Европа – 2007, Международна научно-практическа конференция, В. Търново, 2-4 юни 2006. ГорексПрес, 104-106.

⁶⁵ Георгиева, Т. 2006, Планиране на иновациите, В.Търново, Абагар, с. 58.

⁶⁶ За повече информация виж: Георгиева, Т. Разработване на стратегия за технологично развитие на фирмата, дисертация, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, 2003.

⁶⁷ Георгиева, Т. 2006, Планиране на иновациите, В.Търново, Абагар, с. 8.

изследва идеите на Й. Шумпетер и П. Дракър, Т. Георгиева определя ролята на предприемача като основна за формиране и осъществяване иновационна стратегия на фирмено ниво. Според нея, **правилният избор на технологична фирмена стратегия е фактор за повишаване на иновационната активност на микро и макро равнище.**

Иновационната инфраструктура в България е предмет на изучаване и от страна на **Лилия Дамянова**. Тя застъпва виждането, че в глобален мащаб се извършва преход от инвестиционно ориентиран към иновационно ориентиран растеж. На тази база Л. Дамянова изследва иновационния потенциал на страната, като посочва, че **за изграждането на благоприятни условия, подпомагащи иновационната дейност на страната и членството ѝ в ЕС, следва де се стимулира използването на рисков капитал.** В своя труд тя посочва, че подкрепя идеята за **изграждане на технологични центрове, бизнес-инкубатори и технологични паркове**, както и подпомагане информационното осигуряване на иновационната дейности, инвестиране в образователната система, и осъществяване на **реформи в нормативната уредба.** Относно необходимостта от рисков капитал Л. Дамянова застъпва тезата, че той благоприятства иновационните процеси чрез поетапно финансиране, при което не е необходимо представяне на гаранции. Тя посочва, че по този начин освен капитал се предоставят и управленски умения с положително влияние върху цялостното предприемаческо управление. Като допълнителна положителна страна на рисковото финансиране Л. Дамянова изтъква и продължителният интерес от страна на инвеститора за успешното приключване на иновационната дейност. Причина за това е фактът, че печалбата се генерира дългосрочно – след изтичането на период от пет до десет години след първоначалната инвестиция⁶⁸. По мнението на Л. Дамянова изграждането на технологични центрове, бизнес-инкубатори и технологични паркове създава благоприятни условия за подпомагане иновационната дейност на новосъздадени иновационни фирми. Това се осъществява чрез предоставяне на материално-техническа база, финансови средства и висококвалифицирани специалисти. Кадровото осигуряване, според Л. Дамянова, е друг проблем на иновационната активност в страната. Тезата се базира на факта, че голям процент от квалифицирания персонал имигрира към страни с по-платежоспособно предлагане на пазара на труда. Като допълнителни неблагоприятни фактори Л. Дамянова посочва намаляването броя на заетите в сектора на научноизследователската и развойна дейност, лошата материална база в учебните заведения, както и понижаване качеството на практическа подготовка на младите специалисти. По повод нормативно-правната уредба тя поддържа тезата, че съществуващата нормативна среда не стимулира фирмите за извършване на инвенции и иновации. В цялостен аспект **Л. Дамянова определя иновационната инфраструктура на България, като неравномерна по отношение степента ѝ на изграденост от различни елементи**⁶⁹. В по-късните си трудове тя отчита ролята на държавното и чуждестранно финансиране във фундаментални изследвания, както и участието в европейски фондове и програми за развитие на науката и иновациите

⁶⁸ За повече информация виж: Дамянова, Л. Рисков капитал и иновации // Данъчна практика, счетоводство, финанси на фирмата, бр.8, 2001, 57-63.

⁶⁹ Дамянова, Л. Изграждане на иновационна инфраструктура в България // Икономическа мисъл кн. 1, 2002, 73-88.

като фактори, които дават положителни резултати в дългосрочен план⁷⁰. Тя изследва и влиянието на слабата взаимовръзка между научния сектор и бизнес организациите, като отчита негативните ефекти от ниската степен на сътрудничество между тях. В заключение, Л. Дамянова изразява становище, че **предприсъединителната иновационната активност на българската икономика е слаба, като посочва и липсата на благоприятна среда за развитие на иновации**⁷¹.

Може да се обобщи, че мненията на разгледаните специалисти относно иновационния потенциал на България преди присъединяването ѝ към ЕС се припокриват. В широк план се наблюдава слабо развитие на иновационния сектор, което предопределя бавния темп на икономически растеж на страната. Изследванията и разработките на българската научна мисъл доказват неефективността на съществуващата икономическа, политическа и социална система за реализиране на успешна политика за иновационен растеж.

От момента на присъединяване на България към ЕС през 2007 г. се поставя начало на нови изследвания и теоретични разработки, свързани с ускоряване на иновационния процес, на необходимите фактори и ресурси, оказващи влияние върху механизма за осъществяване на иновационна дейност, особеностите при формулиране на подходяща иновационна политика на микро и макроравнище, както и използването на успешни методи за дифузия на иновации.

Относно **следприсъединителният период на България** В. Сгурев посочва, че **страната е все още на етап от факторно към инвестиционно развиваща се икономика**⁷². В резултат на това се забавя развитието на технологично и иновационно равнище. По мнение на В. Сгурев, високите технологии представляват най-съществената, доходоносна и перспективна област за развитие на икономиката. С цел подпомагане растежът на този сектор в страната В. Сгурев посочва **нуждата от разширяване използването на високи технологии и развитие на образователната система като цяло**⁷³. В. Сгурев определя необходимостта от увеличаване на средствата за научноизследователска и развойна дейност и повишаване интереса към високите технологии, чрез провеждане на гъвкава и целенасочена данъчна политика, както и създаване на предпоставки за навлизане във високотехнологични чуждестранни пазари като допълнителни фактори, оказващи благоприятно въздействие за преминаване към иновативен тип икономика⁷⁴.

За Марин Петров членството на България в ЕС носи както перспективи и възможности, така и сериозни предизвикателства. В сферата на **образованието, иновациите и развойната дейност развитието на страната обаче е изоставащо. Реализираните реформи са неефективни** и водят до изоставане на българската икономика в сектора на иновациите и технологиите. Поради тази причина, според

⁷⁰ Дамянова, Л. Състояние и проблеми на иновационната дейност в България // Икономическа мисъл кн.4, 2006, 76-78.

⁷¹ Пак там, с. 71.

⁷² Сгурев, В. Слединдустриалният преход (Информационно-комуникационни технологии, конкурентоспособност и непрозрачност на икономиката).- http://www.ponedelnik.bg/P12_11-12_WEB.pdf, последно посещение на 16.10.2013 г.

⁷³ Сгурев, В. Слединдустриалният преход (Информационно-комуникационни технологии, конкурентоспособност и непрозрачност на икономиката).- http://www.ponedelnik.bg/P12_11-12_WEB.pdf, последно посещение на 16.10.2013 г.

⁷⁴ Авторски колектив. 2008, Иновациите Европейски, национални и регионални политики, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, С., 156-159.

М. Петров „не може да се говори сериозно за интегриране в ЕС“⁷⁵. В цялостен аспект иновативното състояние на страната „не е добро“⁷⁶. Държавната политика в областта не отговаря на съвременните предизвикателства, отчита се забавяне при реализиране на необходимите реформи, а финансирането за научни изследвания се определя от него като недостатъчно. Според него, за да се подпомогне развитието на сектора следва да се засили взаимодействието и координацията между държавата, висшите училища, бизнес сектора и обществото. По този начин ще се създаде положителна нагласа и съпричастност по проблемите на технологиите, образованието и иновациите. М. Петров предлага да се изгради и подходяща законова и правнонормативна среда, насочена към повишаване степента на държавна интервенция с цел да се стимулира иновационната активност. Предложенията му могат да бъдат допълнени с необходимостта от **увеличаване на средствата за иновационна дейност**, както от страна на държавата, така и от бизнес сектора. Той приема, че това може да се постигне чрез подпомагане и последващ контрол на участието на предприятията в европейски програми и проекти, и **чрез стимулиране създаването на посреднически организации, и изграждане на положителен образ за извършваната от тях дейност**⁷⁷.

В разработките на Р. Чобанова относно икономическият растеж на България след придобиване на статут на държава членка на ЕС, **иновационното развитие на страната е определено като слабо и дори незадоволително**⁷⁸. Опасенията на Р. Чобанова са свързани със съществуването на тенденция за **подценяване ролята на науката, иновациите и човешкия капитал, а също и с липсата на визия и желание за развитие в сектора**⁷⁹. Относно развитието на технологиите в страната Р. Чобанова подкрепя виждането, че има реализация на **малък дял на високотехнологичен износ, който определя слабият икономически растеж на страната**. В сферата на образованието тя посочва **продължаващия процес на влошаване качеството на образование и имиграция на квалифицирана работна ръка**. Липсата на цялостна политика в областта на научните изследвания, според Р. Чобанова, води до дълготрайни последици в развитието на образованието⁸⁰. В обобщение тя посочва, че за България **е необходимо да се реализира политика, насочена не към засилване държавната интервенция, а към стимулиране създаването и внедряването на нови технологии в частния бизнес**. В частност тя приема, че финансирането на приложни изследвания следва да бъде насочено към постигане на конкретни бизнес резултати. Друг нейн аргумент е необходимостта от подобряване на производствените технологии с цел повишаване обема и качеството на

⁷⁵ Петров, М. (2012) Европейска и национална иновационна политика // Предизвикателства пред съвременната икономика, Девета международна научна конференция, МВБУ, Ботевград, с. 375.

⁷⁶ Пак там, с. 386.

⁷⁷ Пак там, 386-390.

⁷⁸ Чобанова, Р. 2012, Иновативност на националната икономика, С., АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 183.

⁷⁹ Чобанова, Р. Стратегия „Европа 2020“ и икономическият растеж на България // Икономическа мисъл, бр. 3, 2011, 18-20, с.25.

⁸⁰ Чобанова, Р. Стратегия „Европа 2020“ и икономическият растеж на България // Икономическа мисъл, бр. 3, 2011, с.28.

продукцията и услугите.⁸¹ Тя посочва, че с основно значение за развитие иновативността на българската икономика е провеждането на активна национална политика за създаване, усвояване и прилагане на нови знания, както и подпомагане взаимодействието и сътрудничеството между бизнеса, науката и образованието⁸².

В цялостен **аспект научноизследователският и иновационен сектор в България по мнение на Т. Георгиева се развива с бавни темпове**. Според нея в сравнение с някои европейски страни, постигнали значителен икономически растеж, в България не е създадена специална законодателна уредба, която пряко да засяга иновационната дейност в страната⁸³. Според Т. Георгиева **проблемите на българския бизнес във връзка с интеграцията в ЕС не са типични само за нас, а са проблеми, с които се сблъскват и други страни**. Отрицателна тенденция е слабото взаимодействие на бизнес сектора при осъществяване на съвместни изследователски и иновационни разработки с другите институционални сектори. Допълнително негативно въздействие оказва и държавният сектор, който инвестира публични средства предимно за издръжка на държавни структури (изследователски институти, БАН, Селскостопанската академия (ССА)) и насочва сравнително малка част за стимулиране на научноизследователската и иновационна дейност в останалите институционални сектори⁸⁴.

По мнение на Лилия Дамянова слабата връзка между наука и бизнес е „основна бариера“ пред иновационното развитие в страната. В своите трудове, публикувани след присъединяването на България към ЕС, Л. Дамянова изследва ролята на **научните паркове, технологичните центрове, клъстерите и бизнес инкубаторите** като средство за подпомагане координацията между отделни участници в иновационния процес⁸⁵. В заключение тя смята, че **в условия на глобализация** подобен тип организации **имат основна роля за привличане на чуждестранен капитал, създаващ нови технологични знания**. Тя приема, че те спомагат за повишаване на заинтересоваността на инвеститорите от финансирането на иновации, както и за подпомагане международната мобилност на квалифицирани кадри. **Според Л. Дамянова изградената мрежа от бизнес инкубатори, клъстери и технологични центрове в България е слабо развита**⁸⁶.

На база гореизложените мнения може да се направи изводът, че **икономическото обновяване и иновационно развитие в България са резултат преди всичко от изразената воля и предприетите действия от страна на всички нива на политическия, социален и бизнес сектор в страната**. Досега прилаганите политики за насърчаване и подпомагане икономическия растеж обаче не са насочени

⁸¹ Чобанова, Р., Ал. Тасев, А. Миланова, П. Найденова 2013, Знанието като икономически ресурс, С., АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 84.

⁸² Чобанова, Р. 2012, Иновативност на националната икономика, С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 351-352.

⁸³ Авторски колектив. 2008, Иновациите Европейски, национални и регионални политики, Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, С., с. 110.

⁸⁴ Георгиева, Т. (2011), Иновационна екосистема на висшето образование в България // Преподаване, учене и качество във висшето образование, Осма международна научно – практическа конференция, МВБУ, Ботевград, 59-60.

⁸⁵ Дамянова, Л. 2010, Катализатори на технологичното развитие.- http://money.bg/news/id_1857436525, последно посещение на 10.10.2013 г.

⁸⁶ Дамянова, Л. 2010, Катализатори на технологичното развитие.- http://money.bg/news/id_1857436525, последно посещение на 10.10.2013 г.

към детайлно изследване проблемните аспекти на иновационния сектор, с което изцяло се забавя неговото развитие. Също така предприетите законови мерки⁸⁷ за стимулиране изследователската и иновационна дейност се оказват неефективни. Все още съществуват и закони, като Закона за творческите фондове, които не са актуализирани според изискванията на съвременната икономика. В резултат може да се посочи, че **научноизследователската и развойна дейност не заемат водещо място в политиките на редица правителства**⁸⁸.

Продължава тенденцията на финансиране на проекти с иновационен характер основно от външни, а не от вътрешни източници, а. По данни на Националния статистически институт (НСИ) бюджетните разходи за научноизследователска и развойна дейност през 2012 г. са се увеличили с приблизително 0,05% в сравнение с 2011 г. Въпреки отчетената положителна тенденция към увеличаване финансирането от страна на бюджета, в цялостен аспект **отделените средства са недостатъчни и предопределят ниската степен на развитие на сектора в сравнение с останалите държави членки на съюза**⁸⁹. Допълнително неблагоприятно въздействие оказва и ниската усвояемост на средства по програми на европейските фондове, за които се очаква да стимулират иновационното развитие.

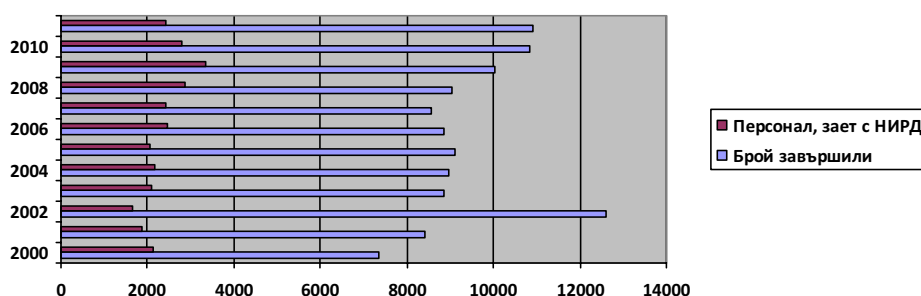
Следва да се отчете фактът, че по отношение технологичното обновяване в предприятията на база информация от НСИ, е отчетено намаление на разходите за дълготрайни материални активи с 0,70% през 2012 г. в сравнение с отчетените резултати през 2011 г. **Остарелите технологии и спадът в нивата на технологично обновяване води до увеличаване на разходите за производство, а това оказва обратнопропорционално влияние върху иновационната дейност на предприятията.**

⁸⁷ Като такива могат да се посочат нормативните стимули в Закона за корпоративното подоходно облагане (ЗКПО) и по-специално чл. 55, ал.3, обн. ДВ, бр.105 от 2006 г.,...псл. изм. ДВ, бр.68 от 2013 г., с което нормата на данъчна амортизация за нови машини, производствено оборудване, компютри, периферни устройства за тях, софтуер и право на ползване на софтуер се увеличава на 50%. Чл. 69 от ЗКПО, с който се дава право на данъчно задължено лице при определяне на данъчния финансов резултат да намали счетоводния си финансов резултат с историческата цена на дълготраен нематериален актив, създаден в резултат на развойна дейност. Чл. 177а от ЗКПО, с който данъчно се стимулира предоставянето на стипендии за студенти, чиято професия намира приложение в дейността на данъчно задължено лице. С цел подпомагане развитието на иновационната дейност във висшите учебни заведения в Закона за висшето образование е предвиден чл. 20 и чл.21, ал.8 и ал.12, обн. ДВ. бр.112 от 1995 г.,... псл. изм. ДВ. бр.68 от 2013 г., с които се дава свобода на висшите учебни заведения при осъществяване на проектна и иновационна дейност, както и възможност за самостоятелно сключване на договори с държавни, частни и международни организации за извършване на научна, изследователска и иновационна дейност. На основа Чл. 44а от същият закон се изгражда система от кредити, съобразени с Европейската система за трансфер на кредити, с която се подпомага мобилността на студенти. Допълнителен стимул е и чл.5 от Закона за патентите и регистрация на полезни модели, обн. ДВ. бр.27 от 1993 г., псл. изм. ДВ. бр.38 от 2012 г., на основата на който се ползва 50% намаление от таксата за заявка на патент от страна на изобретатели, микро- и малки предприятия по Закона за малките и средните предприятия, държавни или общински училища, държавни висши училища или академични научно-изследователски организации на бюджетна издръжка.

⁸⁸ Иновации.бг 2012, ИКТ и иновационно търсене, фондация „Приложни изследвания и комуникации“, с.8.

⁸⁹ За повече информация виж: Innovation union scoreboard 2013, European commission, Belgium, 2013.

Налага се изводът, че съвременният научноизследователски и иновационен сектор в България се характеризира с **ниски нива на заетост**. За подобна негативна тенденция свидетелстват представените данни във фигура 2. Може да се посочи, че демографските промени, изразени в намаляване дела на работоспособно население, както и ниската атрактивност на българската изследователска и образователна инфраструктура са сред причините за намаляване количеството на зетите в сферата на иновациите.

Фигура 2: Зает персонал в сферата на научноизследователската дейност спрямо общия брой завършили висше образование⁹⁰

Относно състоянието на бизнес сектора в България може да се посочи, че **световните икономически промени и продължаващото влияние на отрицателните последици от световната икономическа криза оказват негативен ефект върху дейността, осъществявана от българските предприятия**. Като цяло, основна част от предприятията на територията на страната покриват изискванията за малки и средни предприятия (МСП). Следва да се посочи, че в условията на глобална икономическа криза тяхната управленска стратегия е насочена към запазване на пазарен дял, минимизиране на разходи, свиване на цялостното производство и продуктовите листи, минимизиране на загуби. Подобна политика оказва **негативен ефект върху иновационния потенциал на предприятията**. Други основни фактори, които предопределят ниските иновационни възможности, са необходимостта от значителни инвестиционни средства, висок процент на икономически риск, ниска платежоспособност и намалено търсене на пазара, наличие на отраслов дисбаланс, нужда от стабилна и дългосрочно ориентирана нормативна рамка, ориентация на МСП предимно в сферата на услугите и търговията, увеличаване междуфирмената задлъжнялост.

Всичко това пряко или косвено оказва влияние върху състоянието и развитието на иновационния сектор в България, поставяйки страната на едно от послед-

⁹⁰ Фигурата е съставена въз основа на собствени изчисления, като данните са взети от НСИ за периода от 2000 г. До 2011 г. В общият брой на завършили висше образование са включени получили образователно-квалификационна степен професионален бакалавър, бакалавър, магистър и доктор. Данните са за професионални и образователни направления Природни науки, Физически и химически науки, Математика и статистика, Информатика, Технически науки и технически професии, Добив и производствени технологии. В представения брой заети в сферата на НИРД са включени назначени на пълен работен ден в сектора на големите, малки и средни предприятия.

ните места по иновационен растеж в рамките на ЕС. В този контекст може да се посочи, че бъдещото икономическо развитие на страната се базира на увеличаване ролята на иновациите и интегрирането им в икономическия, политически и социален живот на обществото.

ЛИТЕРАТУРА

- Авторски колектив. 2004, Иновациите политика и практика, Фондация „Приложни изследвания и комуникации”, С.
- Авторски колектив. 2008, Иновациите Европейски, национални и регионални политики, Фондация „Приложни изследвания и комуникации”, С.
- Ангелов, И. Следкризисната икономика на България // Икономическа мисъл кн.2, 2010.
- Андреева, М. (2011) Иновации и цикличност в икономическото развитие, АИ Ценов, Свищов.
- Балканска, И., И. Белева и др., Икономическа енциклопедия, първо издание, Наука и изкуство, София, 2005.
- Балабанов, И. Глобалните проблеми на съвременността и методология на Карл Маркс Ч. 2 // Икономическа мисъл, кн. 6, 2008.
- Бежарова, К., Б. Велев, И. Пипев. 2000, Икономически теории, Пловдив, „Хермес”
- Бътлър, И. 2010, Адам Смит: Въведение. Институт за радикален капитализъм „Атлас”.
- Георгиева, Т. Разработване на стратегия за технологично развитие на фирмата, дисертация, Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов, 2003.
- Георгиева, Т. 2006, Планиране на иновациите, В. Търново, Абагар.
- Георгиева, Т. 2011, Иновационна екосистема на висшето образование в България // Преподаване, учене и качество във висшето образование, Осма международна научно – практическа конференция, МВБУ, Ботевград.
- Дамянова, Л. Рисков капитал и иновации // Данъчна практика, счетоводство, финанси на фирмата бр.8, 2001.
- Дамянова, Л. Изграждане на иновационна инфраструктура в България // Икономическа мисъл кн. 1, 2002.
- Дамянова, Л. Състояние и проблеми на иновационната дейност в България // Икономическа мисъл кн.4, 2006.
- Иновации.бг 2012, ИКТ и иновационно търсене, фондация „Приложни изследвания и комуникации”, С.
- Кьосева, Н., Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация, С., УИ НБУ.
- Леонидов, А. Информационна революция, глобализация и икономически растеж // Икономическа мисъл кн.3, 2001.
- Леонидов, А. Теорията на икономическия растеж от Адам Смит до Пол Роумър, Ч. 1, // Народно стопански архив, бр. 1, 2002.
- Леонидов, А. Новата икономика, // Икономическа мисъл кн.2, 2003.
- Никифоров, В. Икономическият растеж и някои аспекти на проблемата за максимума, оптимума и минимума при народностопанското планиране // Икономическа мисъл, БАН, кн.3, 1965.
- Петров, М. (2012) Европейска и национална иновационна политика// Предизвикателства пред съвременната икономика, Девета международна научна конференция, МВБУ, Ботевград.

- Рангелова, Р. Нематериални активи и икономически растеж, // Икономическа мисъл кн.2, 2003.
- Стурев, В. (2012) Слединдустриалният преход (Информационно-комуникационни технологии, конкурентоспособност и непрозрачност на икономиката) //Понеделник, фондация „Понеделник”, С.
- Смит, А. 1983, Богатство на народите. Изследване на неговата природа и причини, С., Партиздат.
- Статистически годишник 2012, НСИ, С., 2013.
- Чобанова Р. Пазарът на нововъведения в България // Икономическа мисъл кн.2, 2000.
- Чобанова, Р. Иновации и икономическо развитие // Икономическа мисъл кн.2, 2003.
- Чобанова, Р. (2003) Иновации и преход // Българският преход, научно-практическа конференция, В. Търново, 31 май-1 юни 2003. ГорексПрес, С.
- Чобанова, Р., П. Илиева-Найденкова, Р. Бакърджиева. 2005, Икономически проблеми на иновационната политика в България, АИ „Д. А. Ценов”, Свищов.
- Чобанова, Р.(2006) Лисабонската стратегия и иновациите в България // България в Европа – 2007, Международна научно-практическа конференция, В. Търново, 2-4 юни 2006. ГорексПрес.
- Чобанова, Р. Стратегия „Европа 2020” и икономическият растеж на България //Икономическа мисъл бр. 3, 2011.
- Чобанова, Р. 2012, Иновативност на националната икономика, АИ „Проф. Марин Дринов”, С.
- Чобанова, Р., Ал. Тасев, А. Миланова, П. Найденкова. 2013, Знанието като икономически ресурс, АИ „Проф. Марин Дринов”, С.
- Цокович, Й. Ролята на инвестициите в антикризисното регулиране на капиталистическата икономика// Икономическа мисъл, кн.1, 1965.
- Шумпетер, Й., История на икономическия анализ от 1790 до 1870 година, Т. 2, Прозорец, С.
- Croitoru, A, The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle, Journal of comparative research in anthropology and sociology, vol.3, number 2, 2012.
- Drucker, P. 2011, Innovation and Entrepreneurship, USA, Routledge
- Encyclopedia of economics, United States of America, McGraw-Hill, Inc., 1982.
- Fagerberg, J., D., Mowery, R., Nelson. 2005, The Oxford handbook of innovation, Great Britain, Oxford University press, Great Britain.
- Innovation union scoreboard 2013, European commission, Belgium, 2013.
- Kuznets, S. 1973, Population, Capital and Growth: Selected essays, New York, Norton.
- Regular report on Bulgaria's progress towards accession, 2002, commission of the european communities, Brussels, SEC(2002) 1400 final.
- Trott, P. 1998, Innovation management and new product development, Financial Times, Great Britain, Prentice Hall.
- Twiss, B. 1974, Managing technological innovation, London, Longman.

ИЗПОЛЗВАНА НОРМАТИВНА УРЕДБА

- Закона за корпоративното подоходно облагане, обн. ДВ, бр.105 от 22 Декември 2006 г., посл. изм. ДВ, бр.68 от 2 Август 2013 г.
- Закона за висшето образование, обн. ДВ. бр.112 от 27 Декември 1995 г., посл. изм. ДВ. бр.68 от 2 Август 2013 г.
- Закона за патентите и регистрация на полезни модели, обн. ДВ. бр.27 от 2 Април 1993 г., посл. изм. ДВ. бр.38 от 18 Май 2012 г.

Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, приети с Решение №723 от 2004 г. и изменени с Решение № 385 от 2006 г. на Министерския съвет.

ИЗПОЛЗВАНИ ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

- Верхаан, П. Предприемачът неговата икономическа функция и обществено-политическа отговорност.-
<http://ordosocialis.de/pdf/pwerhahn/Der%20Unternehmer/werbulA4neu.pdf>, последно посещение на 05.09.2013
- Дамянова, Л. 2010, Катализатори на технологичното развитие.-
http://money.bg/news/id_1857436525/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5
- Маринов, В. Еволюция на теориите за международното разделение на труда : методически аспекти.- <http://research.unwe.bg/br20/1.pdf>
- Сгурев, В. Следииндустриалният преход (Информационно-комуникационни технологии, конкурентоспособност и непрозрачност на икономиката).- http://www.ponedelnik.bg/P12_11-12_WEB.pdf
- Brooks, M., Capitalist crisis theory and practice. A Marxist analysis of the great recession, публикувано на 25.01.2013 на интернет страница
<http://www.karlmarx.net/marx-crisis-theory/marxisttheoryofcrisispartone>
http://www.palgrave.com/business/goffin/about/1403912602_02_cha01.pdf

РАЗВИТИЕ НА ИНОВАЦИОННАТА ТЕОРИЯ ОТ КРАЯ НА XVIII В. ДО НАЧАЛОТО НА XXI В.

Резюме

Развитието на съвременната икономика е подчинено на знанието и иновациите в качеството им на фактори за икономически растеж. Въпреки, че те са градивен елемент на „новата икономика“, от края на XX век и началото на XXI век, тяхното влияние и развитие са били обект на изследване от редица представители на икономическата мисъл векове преди това. Целта на настоящата разработка е да се направи опит за исторически обзор, който без претенции за изчерпателност, да проследи появата и промените в разбирането и изследването на иновационните процеси в икономическия живот от Адам Смит до наши дни. Като допълнение към така поставената цел се разглежда състоянието и прогресът на пазарната политика на България в сферата на науката и иновациите. Застъпената теза е, че ролята на техническия прогрес и внедряването на иновации като фактори за икономически растеж е теоретично утвърдена. В българската икономика този сектор се определя като слабо развит. Това е и предпоставка за бавните темпове на икономическо развитие и интегриране на страната ни в европейското и световно технологическо, иновационно и икономическо пространство.

Ключови думи: научноизследователска и развойна дейност, иновации, предприемачество, иновационна политика

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THEORIES FROM THE END OF 18TH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Abstract

The development of a modern economy is dependent on knowledge and innovation in their capacity for economic growth. Although they are the building blocks of the new economy of the late twentieth century and early twentieth century, their influence and development was the subject of investigation by a number of representatives of economic thought even before. The purpose of this paper is to try to make a historical overview, that without claiming to be exhaustive, to trace the emergence and changes in the understanding and study of innovation processes in the economic life since Adam Smith to the present day. In addition to the objective set it reviews the state and progress of the market policy of Bulgaria in the field of science and innovation. The argument about the role of technical progress and implementation of innovation as drivers of economic growth is theoretically established. This sector of Bulgarian economy is defined as underdeveloped. This is a prerequisite for the slow pace of economic development and integration of our country into the European and global technological, innovation and economic space.

Key words: research and development, innovation, entrepreneurship, innovation policy